

5. Voor een dynamische en inclusieve economie

5.1	Inspelen op de uitdagingen van een wereld in verandering	177
5.2	De productiviteitsgroei nieuw leven inblazen en verbreden	178
5.3	De vernieuwing van het economisch weefsel moet worden gestimuleerd	186
5.4	De hardnekkige mismatches tussen arbeidsaanbod en arbeidsvraag verminderen	191
5.5	Economische groei verzoenen met milieuverplichtingen Kader 8 – Het Nationaal pact voor strategische investeringen	200
5.6	Het algemene welzijn van de bevolking verhogen Kader 9 – Verloop van de aanvullende indicatoren naast het bbp	210

5.1 Inspelen op de uitdagingen van een wereld in verandering

In 2018 zette de vijf jaar eerder begonnen expansiefase in de Belgische economie zich voort. Mettertijd lijken bepaalde beperkingen die de productie drukken steeds krachtiger door te werken, zoals blijkt uit de toenemende tekenen van spanningen op de arbeidsmarkt. Deze conjunctuurgebonden ontwikkelingen passen in een context van diverse veranderingen, die al verscheidene jaren aan de gang zijn.

Het terugschroeven van de belemmeringen voor de internationale handel en de technologische vooruitgang van de afgelopen twintig jaar versterkten de fragmentatie en de internationale reorganisatie van de waardeketens. Net als andere geavanceerde landen zette België zijn transformatie naar een diensten- en kenniseconomie voort, ten koste van de traditionele productiestructuren. Ook andere factoren, zoals de

digitale revolutie, de vergrijzing van de bevolking of de in acht te nemen milieubeperkingen veroorzaken ingrijpende wijzigingen in de structuur van de economie en de vraag naar arbeid.

Zowel ondernemingen als individuen worden rechtstreeks met die ontwikkelingen geconfronteerd. Sommige ondernemingen, en daarmee ook hun werknemers, benutten ze maximaal, terwijl andere er geen profijt van kunnen trekken. Dit verschijnsel werkt bij de verdeling van de opbrengsten van de groei een zekere polarisatie in de hand. Deze is in België minder sterk dan in de andere geavanceerde economieën, ten gevolge van ons beschermingsstelsel en ons sociaal overlegmodel: de loonverschillen en het armoederisico voor werkenden blijven in België immers laag in vergelijking met de andere Europese landen. Niettemin worden er tekenen van spanningen zichtbaar die een reactie vereisen.

Gezien die ontwikkelingen is het immers van belang betere voorwaarden te creëren die nodig zijn voor de veerkracht en de duurzame ontwikkeling van de economie. Daartoe behoren onder meer de afstemming van de beschikbare arbeidskrachten op de vraag naar arbeid van de ondernemingen, de afbakening van een kader dat de bedrijven voldoende stimuleert om zich te ontwikkelen via innovatie en dat het ontstaan van nieuwe economische projecten mogelijk maakt – met inachtneming van de internationale verplichtingen van België, onder meer inzake het leefmilieu –, de toegang tot efficiënte en betrouwbare overheidsdiensten en infrastructuur en een billijke verdeling van de aan die veranderingen en innovaties verbonden winsten.

Zowel ondernemingen als individuen worden met ingrijpende wijzigingen geconfronteerd

5.2 De productiviteitsgroei nieuw leven inblazen en verbreden

Om een duurzame ontwikkeling tot stand te brengen, moet een economie de middelen waarover ze beschikt, optimaal aanwenden. De toename van de productiviteit is immers de voornaamste stuwende kracht die op een duurzame manier inkomsten kan genereren. Hoewel de Belgische economie al verscheidene decennia een van de meest productieve ter wereld is, neemt dat voordeel geleidelijk af. De groei van de totale factorproductiviteit (TFP) vertraagde in alle geavanceerde economieën, en dat sinds het begin van de jaren 2000, nog ruim vóór het uitbreken van de economische en financiële crisis. In België bleef de TFP-groei echter licht negatief, terwijl deze in de EU tijdens het economisch herstel aantrok, tot een kruissnelheid van bijna 0,5 % in 2016.

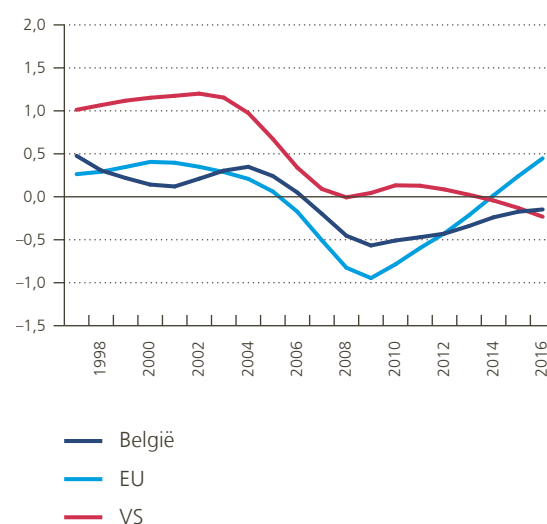
De TFP, die de efficiëntie weergeeft waarmee de productiefactoren – menselijk kapitaal, kennis en materiële activa – worden ingezet, is geen rechtstreeks meetbaar concept. De lichte afname van de TFP aan het einde van de periode – hoewel er een opleving aan de gang was – lijkt strijdig te zijn met de recente belangrijke technologische vooruitgang. Die schijnbare tegenstrijdigheid valt deels te verklaren door het feit dat die vooruitgang tijd vergt en ingrijpende veranderingen in de bedrijfsorganisatie en in de werking van de economie kan vereisen om ten volle effect te sorteren. Bovendien zijn er methodologische grenzen¹ aan de ramingen en kunnen compositie-effecten een rol spelen. De minder krachtige opleving in België dan in de EU of andere geavanceerde economieën wordt echter ook vastgesteld voor alternatieve productiviteitsmaatstaven, zoals de zichtbare arbeidsproductiviteit.

Die problematiek is echter moeilijk te verhelpen, temeer daar de zwakke geaggregeerde resultaten een zeer sterke heterogeniteit tussen de ondernemingen

Grafiek 71

De totale factorproductiviteit in België trok recentelijk aan, zij het veel minder krachtig dan in de EU

(veranderingspercentages op jaarbasis, afgevlakte gegevens)

Bron: Conference Board.

verhullen². Uit de analyse van gedetailleerde gegevens blijkt een duidelijke polarisatie van de individuele resultaten inzake het niveau van de productiviteit

1 De klassieke methoden om de productiviteit te ramen, stuiten immers op tal van moeilijkheden, in het bijzonder omdat de concepten kwaliteit en dematerialisatie van de productie steeds belangrijker componenten van de welvaartscreatie worden. Dergelijke verschijnselen zijn bijzonder moeilijk meetbaar in het bestaande statistische kader.

2 De aggregatie van de gegevens op bedrijfsniveau levert een TFP-groei-profiel op dat vergelijkbaar is met de ontwikkelingen in de macro-economische statistieken maar hoger ligt. Dat verschil heeft te maken met beperkingen van de micro-economische analyse, waarin bepaalde bedrijfstakken (niet-marktsector en primaire sector) en de zelfstandigen buiten beschouwing worden gelaten.

tussen, enerzijds, de grensbedrijven, die aan de top van hun bedrijfstak staan (het bovenste deciel van de verdeling) en hun voorsprong kunnen behouden of zelfs vergroten, en, anderzijds, een grote massa andere bedrijven, waarvan de resultaten ruim onder het gemiddelde van hun branche liggen en die er niet in slagen hun achterstand in te lopen. Die toenemende verschillen tussen de grensbedrijven en de andere ondernemingen zijn tekenend voor een probleem inzake de verspreiding van technologie¹.

Ook de uitsplitsing van de productiviteitswinsten naar bedrijfstak brengt een uiteenlopende dynamiek aan het licht. Enerzijds boekten de ondernemingen uit de verwerkende nijverheid – waar het werkgelegenheidsvolume tijdens de laatste twee decennia gestaag afnam – nog steeds aanzienlijke

productiviteitswinsten. Afgezien van de opleving als gevolg van het economisch herstel, was die productiviteitsgroei tijdens de jaren 2000 echter lager dan in het verleden (3 % tussen 2000 en 2016, tegen bijna 4,5 % van 1980 tot 2000). Anderzijds waren de productiviteitswinsten in de bedrijven uit de marktdiensten – die het grootste aantal banen creëerden – doorgaans veel geringer. Vanaf de jaren 2000 groeiden ze gemiddeld nog maar met 1 % per jaar, en vanaf 2013 was die groei vrijwel nihil. Tegen de achtergrond van de groeiende tertiarisering van de economie draagt dit verschijnsel, samen met de minder goede resultaten dan voorheen in de industrie, bij tot de zwakke groei van de geaggregeerde productiviteit. Het is opvallend dat de technologische vooruitgang, ondanks de recente versnelling ervan, moeilijker tot uiting lijkt te komen in meetbare productiviteitswinsten. Dat geldt des te meer voor de dienstensector, waarvan het belang voortdurend toeneemt onder invloed van de tertiarisering van de economie.

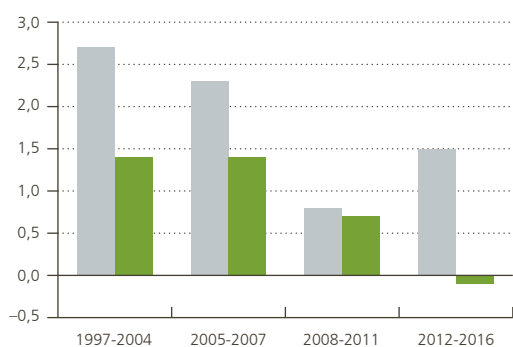
1 Zie De Mulder J. en H. Godefroid (2018), 'De vertraging van de productiviteit: bevindingen en poging tot verklaring', NBB, *Economisch Tijdschrift*, december, 53–70.

Grafiek 72

De productiviteitswinsten blijven vooral te danken aan de best presterende ondernemingen

Geaggregeerde productiviteitsgroei

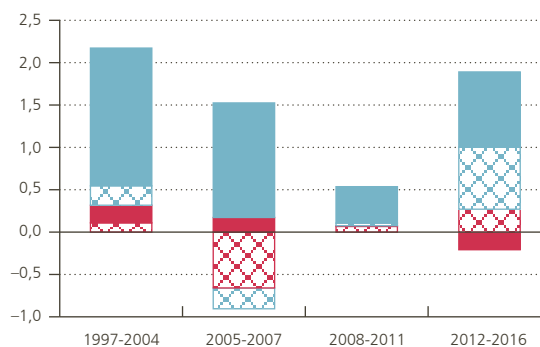
(gemiddelde verandering op jaarbasis per subperiode, in %)

■ Grensbedrijven¹
■ Andere bedrijven

Bijdrage tot de geaggregeerde productiviteitsgroei²

(gemiddelde bijdrage op jaarbasis per subperiode, in procentpunt)

■ Interne groei van de grensbedrijven
■ Reallocatie: grensbedrijven
■ Interne groei van de andere bedrijven
■ Reallocatie: andere bedrijven

Bron: NBB.

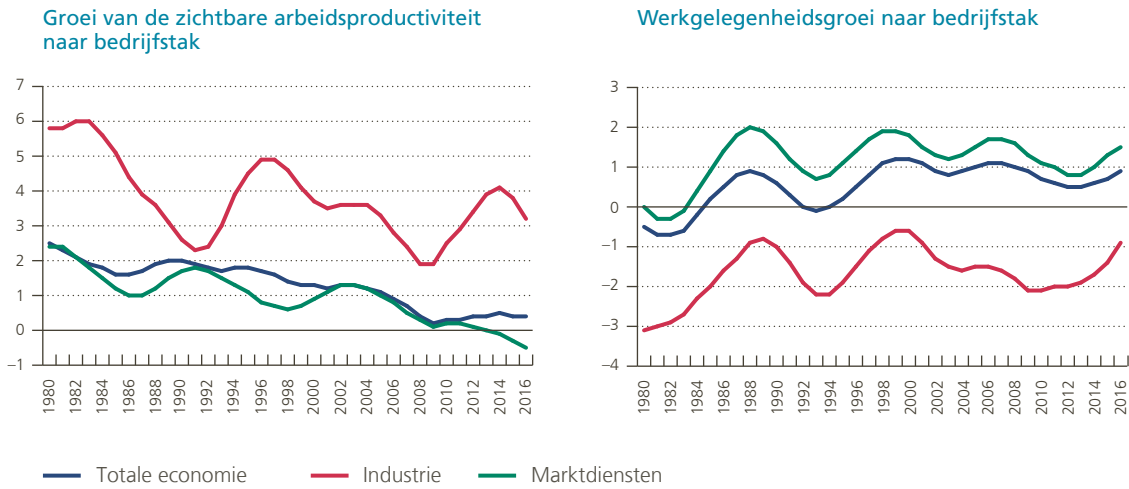
1 De categorie van de grensbedrijven omvat alle ondernemingen met een productiviteitsniveau dat gedurende ten minste twee opeenvolgende jaren in het hoogste deciel van de TFP-verdeling in hun bedrijfstak ligt.

2 De bijdrage van de reallocatie van middelen was negatief tussen 2005 en 2007 doordat enkele grensbedrijven werden stopgezet, waardoor de marktaandelen werden herschikt ten gunste van de andere ondernemingen.

Grafiek 73

De diensten zorgen voor banen, maar genereren lagere productiviteitswinsten dan de industrie

(veranderingspercentages op jaarbasis, afgevlakte gegevens)

Bron: OESO.

De resultaten van de ondernemingen verbeteren via innovatie en via research

Tot het einde van de vorige eeuw vormde de interne groei, als gevolg van een betere intrinsieke efficiëntie van de productieprocessen in de onderneming zelf of de ontwikkeling van nieuwe producten, de voornaamste bron van productiviteitswinsten. Die bijdrage is vanaf het begin van de jaren 2000 tot het uitbreken van de crisis evenwel geleidelijk verminderd, wat de daling van de geaggregeerde productiviteit mee in de hand werkte. De afgelopen jaren is ze slechts licht gestegen.

Om dat intern groeipotentieel van de ondernemingen te maximaliseren, is het nodig over een sterke

Innovatie versterkt de interne groei van de ondernemingen

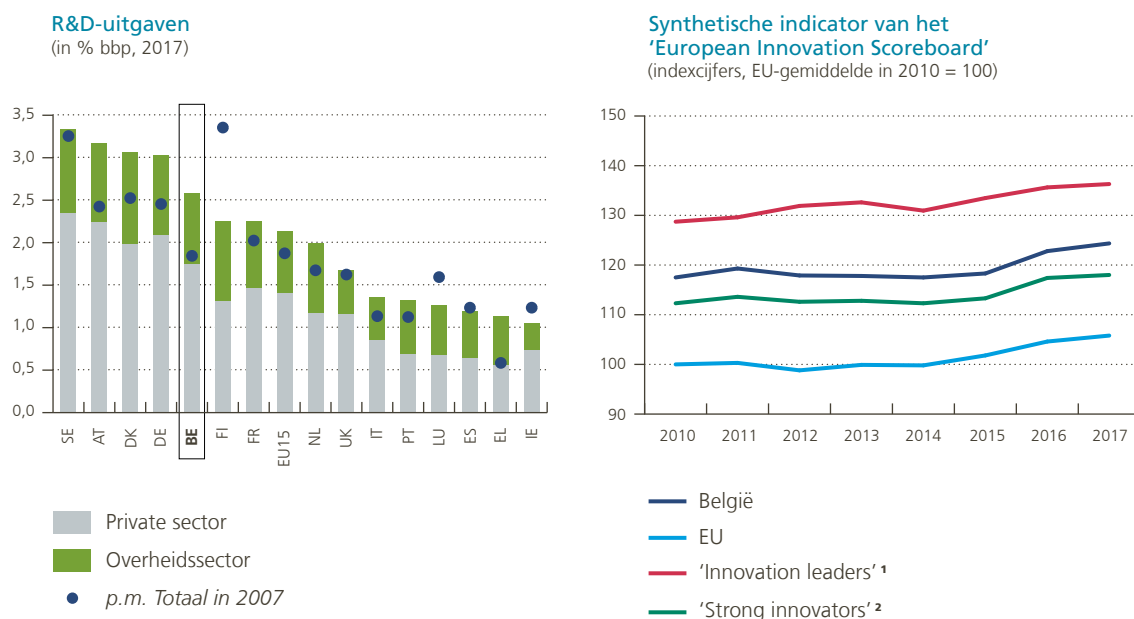
innovatiecapaciteit te beschikken. Terwijl de Belgische R&D-uitgaven in verhouding tot het bbp tot aan de economische en financiële crisis in de lijn lagen van het Europese gemiddelde, stegen ze forser vanaf 2010, gestimuleerd door de invoering van een aantrekkelijk fiscaal kader waarin de aftrekmogelijkheden werden verruimd en aangepast om een lokale economische

verankering van de R&D-activiteiten te waarborgen. Zo werd de belastingaftrek op inkomsten uit geïpoteerde producten of technologieën ('Patent box') in 2017 vervangen door een nieuw stelsel dat, overeenkomstig de gedragscode van de OESO, strikt bestemd is voor onderzoek op het Belgische grondgebied, teneinde de mogelijkheden tot fiscale optimalisatie te beperken. Bovendien werd de aftrek verhoogd van 80 tot 85 % van het netto-inkomen en werd deze ook uitgebreid tot door het auteursrecht beschermde nieuwe software.

In 2017 vertegenwoordigden de R&D-uitgaven aldus 2,6 % bbp, tegen 2,1 % gemiddeld in de EU. Hiermee bleven ze echter niet alleen lager dan in de noordse landen en Duitsland, maar ook onder de nationale doelstelling van 3 % bbp die in het kader van de Europa 2020-strategie werd vastgelegd. Die uitgaven worden voor twee derde door de private sector verricht en zijn doorgaans geconcentreerd in enkele grote ondernemingen (waaronder dochterondernemingen van multinationals) en in bepaalde bedrijfstakken (zoals de chemische en farmaceutische nijverheid). De zeer specifieke aard van de R&D-inspanningen kan de beperkte overloopeffecten en de zwakke technologische verspreiding naar andere ondernemingen of branches verklaren. Het is dan ook zaak een veel groter gedeelte van de ondernemingen, in het bijzonder

Grafiek 74

De resultaten inzake R&D en innovatie zijn beter dan het gemiddelde van de EU, maar minder goed dan de best presterende landen

Bronnen: EC, Eurostat.

1 Landen die minimaal 20% beter scoorden dan het EU-gemiddelde. In 2017 betrof het Denemarken, Finland, Luxemburg, Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk.

2 Landen waarvan de resultaten tussen 90 en 120% van het EU-gemiddelde lagen. In 2017 betrof het Oostenrijk, België, Frankrijk, Duitsland, Ierland en Slovenië.

de kmo's, ertoe aan te zetten hun investeringen in immateriële activa op te voeren, meer te innoveren en hun organisatie- of productiemodellen aan te passen.

Naast de bevindingen met betrekking tot de R&D-uitgaven biedt het 'European Innovation Scoreboard' van de EC een synthetisch overzicht van de innovatie-ecosystemen in elk land. België behoort tot de 'strong innovators' en sinds 2015 volgen de Belgische resultaten een opwaartse tendens; het in 2017 bereikte niveau is vergelijkbaar met dat van Duitsland. Desondanks blijft België achter bij de kopgroep.

De innovatie in België profiteert van de aantrekkingskracht van een aantal onderzoekscentra met een aanzienlijke uitstraling in het buitenland, onder meer op het vlak van internationale wetenschappelijke publicaties of octrooiaanvragen. Volgens de door Reuters opgemaakte rangschikking van de meest innovatieve universiteiten van 2018, behoren immers nagenoeg alle Belgische universiteiten – KU Leuven, UGent, ULB, VUB, UCLouvain, ULiège

en UAntwerpen – bij de 100 beste van Europa. De KU Leuven staat zelfs al jarenlang bovenaan de rangschikking. Bovendien zijn ook een aantal interuniversitaire onderzoekscentra zeer productief en behoorden twee ervan – IMEC en VIB, die gespecialiseerd zijn in micro-, nano- en biotechnologie – in 2017 tot de tien grootste octrooiaanvragers van België. De publiek-private partnerschappen, en de nauwe samenwerking tussen innoverende kmo's en universitaire onderzoekscentra leveren eveneens resultaten op die het Europese gemiddelde ruimschoots overtreffen. Niettemin zijn er ook zwakke punten met betrekking tot bepaalde immateriële activa. Zo bleef België in 2017, volgens de resultaten van de index die de EC samenstelt aan de hand van de volgens de procedure van het 'Patent Cooperation Treaty' ingediende internationale octrooiaanvragen, bijna 15% onder het Europese gemiddelde. Ons land scoort eveneens minder goed op het vlak van ontwerpen en modellen, en inzake de overloopeffecten van innovatie, bijvoorbeeld naar lokale leveranciers of de commercialisering van nieuwe producten.

Begeleiding van de digitale revolutie op de productmarkten...

De digitalisering van de activiteiten kan de productie-efficiëntie van de ondernemingen in belangrijke mate verbeteren. De digitale innovatie verloopt steeds sneller. Behalve voor de bedrijven die actief zijn in de sector van de informatie- en communicatietechnologie (ICT), blijven de productiviteitswinsten als gevolg van de digitale revolutie voor de grote meerderheid van ondernemingen evenwel uiterst gering. De digitale technologieën komen ten goede aan een klein aantal ondernemingen; de baten worden pas tastbaar als de invoering van deze nieuwe technologieën tot een echte breuk in de productie- of consumptiewijze leidt.

De digitale economie vormt een niet te verwaarlozen groeipotentieel

De nieuwe activiteitsvormen in verband met de digitale economie maken dan wel nog maar een beperkt deel uit van de totale bedrijvigheid, maar hebben een niet te verwaarlozen groeipotentieel. Deze vooruitgang verergert echter het probleem van het gebrek aan technologische verspreiding. Ondernemingen met een technologische voorsprong versterken hun dominante positie, wat de ontwikkelingsmogelijkheden voor hun concurrenten beperkt.

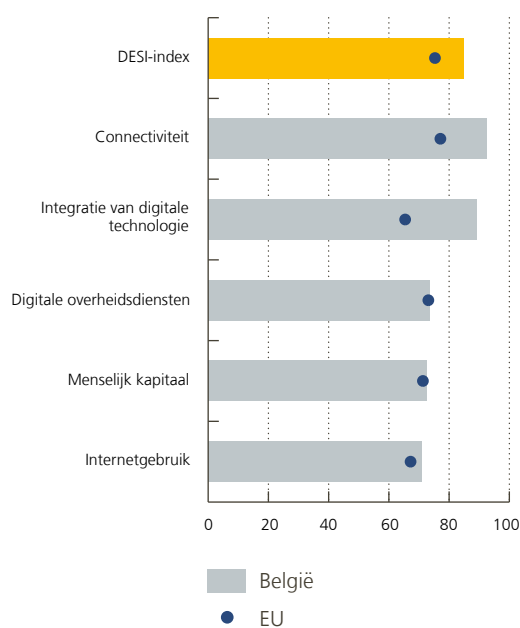
België scoort vrij goed in de Digital Economy and Society Index (DESI) van de EC, die vijf afzonderlijke criteria beoordeelt (connectiviteit, menselijk kapitaal, internetgebruik, integratie van digitale technologie in de ondernemingen en digitale overheidsdiensten). In 2018 bleef België in de kopgroep, die onder meer de noordse landen (Denemarken, Finland en Zweden) en het Verenigd Koninkrijk omvat, hoewel het verschil met deze landen groter werd.

België is een Europese koploper inzake de dekking en het gebruik van vaste breedbandnetwerken, en boekte aanzienlijke vooruitgang in de aanleg van netwerken van de nieuwe generatie. De mobiele connectiviteit zou evenwel nog kunnen worden verbeterd door meer concurrentie op de markt. De volledige tenuitvoerlegging van de Europese richtlijn ter verlaging van de kosten van de aanleg van elektronischecomunicatienetwerken met hoge snelheid (Richtlijn 2014/61/EU) kan de investeringen in deze netwerken nog stimuleren. België scoort ook goed voor de integratie van digitale technologie in de ondernemingen, behalve voor de

relatief geringe omzet in de e-commerce – ondanks de recente aanpassingen van het wettelijk kader, onder meer betreffende nachtwerk – en voor het aantal kmo's dat online aan het buitenland verkoopt.

Grafiek 75

België scoort beter dan het Europees gemiddelde inzake digitalisering, behalve voor de overheidsdiensten en het menselijk kapitaal¹

Bron: EC.

¹ Indicatoren herschaald tussen 0 (land met de minst goede score) en 100 (land met de beste score).

Bovendien maken de meeste Belgische burgers gebruik van een groot aantal onlinediensten, vooral voor sociale netwerken, bankieren, ontspanning en aankopen. Voorts beschikt bijna 61 % van de Belgen tussen 16 en 74 jaar over elementaire of gevorderde algemene digitale vaardigheden. Dat is iets meer dan het Europese gemiddelde (57 %), maar minder goed dan de best presterende landen op dat vlak, namelijk Luxemburg (85 %), Nederland (79 %) en Zweden (77 %).

Het beeld is gemengd voor de digitale overheidsdiensten. Hoewel er goede resultaten worden geboekt voor het beschikbaar stellen van vooraf ingevulde formulieren en online-gezondheidsdiensten, maakt de complexe bevoegdheidsverdeling tussen

de verschillende beleidsniveaus het moeilijk om de systemen op elkaar af te stemmen. Voorts blijken in sommige domeinen, zoals justitie, de gebruiksmogelijkheden van digitale technologieën nog niet ten volle te worden benut.

... en op de arbeidsmarkt

De gevolgen van die nieuwe technologieën beperken zich niet tot de resultaten van de ondernemingen. Afgezien van de rechtstreeks door de nieuwe activiteiten gecreëerde banen, blijft de digitalisering van de productieprocessen niet zonder gevolgen voor de arbeidsmarkt. Enerzijds genereert ze een substitutie-effect, wat betekent dat sommige taken voortaan volledig door machines kunnen worden uitgevoerd. Anderzijds heeft ze complementariteitseffecten: de machine of de robot kan de mens bijstaan bij het vervullen van zijn taken, waardoor de arbeidsomstandigheden kunnen verbeteren en de productiviteit en de efficiëntie van de werkenden kunnen toenemen. Deze productiviteitswinsten genereren dan weer extra inkomsten en kunnen de vraag, de bedrijvigheid en de werkgelegenheid indirect versterken.

Een van de eerste onderzoeken waarin de gevolgen van de digitalisering werden gekwantificeerd, is de studie van Frey en Osborne (2013)¹. In HRW (2016)² werd

hun methodologie toegepast op de Belgische gegevens en werd zo geraamd dat 39% van de banen volledig zou kunnen worden gedigitaliseerd. In 2017 maakte de OESO³ gewag van een hoger risico op digitalisering voor slechts 7% van de jobs in België. Volgens de analyse van McKinsey (2017)⁴ zou echter 21% van de werknemers een beroep uitoefenen dat voor meer dan 70% kan worden geautomatiseerd, wat betekent dat ze hun werk kunnen verliezen. Die studie gaat ervan uit dat automatisering en artificiële intelligentie in België 200 000 nieuwe banen zouden kunnen creëren tegen 2030. Hoewel die weliswaar deels worden gecompenseerd door jobs die verloren gaan, is het verwachte nettoresultaat positief, met 40 000 extra banen. Deze conclusies berusten op analyses van scenario's waarin de automatisering, in de landen die vooroplopen in de digitalisering (waaronder België), in de toekomst zal leiden tot een productiviteitsstijging, met weinig grote risico's inzake werkloosheid en een aanhoudende loonstijging. Dat scenario zal

1 Frey C.B. en M.A. Osborne (2013), *The future of employment: how susceptible are jobs to computerization?*, Oxford Martin School.

2 HRW (2016), *Digitale economie en arbeidsmarkt*.

3 OESO (2017), 'How technology and globalisation are transforming the labour market', *Employment Outlook*, Chapter 3, OECD Publishing, Paris.

4 McKinsey & Company (2017), *Digitally-enabled automation and artificial intelligence: shaping the future of work in Europe's digital front-runners*.

zich echter alleen maar voordoen als de voortrekkerslanden de verspreiding van technologie uitbreiden, de werknemers hun vaardigheden bijwerken en bedrijven nieuwe producten en innovatieve diensten creëren. Het schrikbeeld van een technologische verandering die honderdduizenden banen vernietigt, moet daarom sterk worden bijgesteld. Om te beginnen kan uit de langetermijnontwikkelingen niet worden opgemaakt dat technologische vooruitgang zal leiden tot netto-banenverlies. Vervolgens werden de afgelopen jaren in een zeer hoog tempo banen gecreëerd. Tot slot is de gemeten technologische vooruitgang op dit moment in feite zeer beperkt. Technologische vooruitgang veroorzaakt dus een transformatie van de werkgelegenheid, maar geen grootschalige vernietiging ervan.

Welke functies zullen verdwijnen, blijven bestaan en worden gecreëerd, moet worden vastgesteld aan de hand van taken en niet van beroepen. Het aandeel automatiseerbare of routinematige taken in een job zal immers bepalen of deze baan al dan niet zal verdwijnen. De meest repetitieve banen, die geen interactie met anderen, probleemoplossend denken of creativiteit vergen, lopen dan ook het meest kans door machines te worden vervangen. Volgens deze studie van McKinsey ligt het grootste automatiseringspotentieel dan ook in de branches vervoer, horeca, verwerkende nijverheid en handel. Omgekeerd zouden het onderwijs, informatie en communicatie, de dienstverlening aan bedrijven en de gezondheidszorg het minst voor automatisering in aanmerking komen.

Grafiek 76

Nagenoeg de helft van de gewerkte uren betreft beroepen die gedeeltelijk of volledig geautomatiseerd kunnen worden ¹

(mogelijke technologische automatisering op basis van de momenteel beschikbare technologieën, per bedrijfstak, in %)

Bron: McKinsey.

¹ Op basis van de analyse van negen Europese landen, waaronder België, die worden beschouwd als pioniers inzake digitalisering.

Wat het kwalificatieniveau betreft, is de kans op digitalisering momenteel alleen klein voor hooggekwalificeerde functies. Volgens de analyse van de HRW in 2016, zou amper 13 % van de hooggekwalificeerde functies bijna volledig te automatiseren zijn. Dat percentage loopt op tot 30 % voor laaggekwalificeerde beroepen en tot 69 % voor middengekwalificeerde banen.

Het onderwijssysteem moet zich eveneens aan die ontwikkelingen aanpassen en zoveel mogelijk digitale vaardigheden aanleren. Daartoe moeten de scholen beschikken over moderne technologische hulpmiddelen en dienen leerkrachten te worden opgeleid om ze te gebruiken. In België wordt in de leerkrachtenopleiding evenwel weinig specifieke aandacht besteed aan ICT. Slechts 19 % van de leerlingen van het lager onderwijs krijgt les van leerkrachten die op dat gebied een verplicht opleidingspakket hebben gevolgd, dat is een percentage dat dicht bij dat in Finland (19 %) en Frankrijk (25 %) ligt, maar aanzienlijk lager is dan het Europese gemiddelde (30 %) en dan de percentages in Zweden (40 %) en Denemarken (60 %) ¹.

Steunen op efficiënte overheidsdiensten

Ook de overheid moet de inspanningen van de ondernemingen aanmoedigen. Tegelijk met of als aanvulling op de Europese initiatieven, heeft de Belgische overheid plannen opgesteld en uitgevoerd om de verspreiding van innovatie en de invoering van digitale technologieën te ondersteunen en de economische effecten ervan te verruimen. Naast fiscale maatregelen heeft de federale overheid onder meer maatregelen genomen om de aanleg van ultrasnelle digitale netwerken te verstevigen en diensten inzake 'e-government' te ontwikkelen. Met name de in 2016 afgekondigde 'Digital Act' bevat een reeks juridische voorstellen, zoals de elektronische handtekening of archivering, om digitale media te gebruiken in plaats van papier.

Met de steun van hun universiteiten en onderzoekscentra hebben de gewesten strategieën uitgewerkt om baanbrekende innovaties te ondersteunen op de gebieden waarin ze gespecialiseerd zijn. Op het vlak van digitalisering ondersteunt het plan 'Industrie 4.0' in Vlaanderen de ondernemingen door een efficiënte infrastructuur te ontwikkelen, maar ook door hen te helpen bij hun digitaliseringsproces en aan de werknemers de juiste digitale vaardigheden te verschaffen.

In Wallonië werd dankzij het 'Marshallplan/Digital Wallonia' een twintigtal grootschalige projecten opgestart en deze strategie zal verder worden uitgewerkt. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werden in het kader van 'digital.brussels' negentien projecten geselecteerd, terwijl het plan 'NexTech' de Brusselse bedrijven moet helpen bij het gebruik en de ontwikkeling van ICT.

Een efficiënte en veerkrachtige economie beperkt zich niet tot goede resultaten van de private sector alleen. Ook stabiele en efficiënte overheidsinstellingen zijn een katalysator van groei op lange termijn; verschillen in institutionele kwaliteit tussen de landen kunnen immers van invloed zijn op de keuzes inzake de toewijzing van fysiek, menselijk en technologisch kapitaal. De verwachtingen van de economische actoren hangen weliswaar af van de omvang van de reglementaire verplichtingen in hun land, maar ook van het vertrouwen dat ze hebben in hun overheidsinstellingen, en vooral in het vermogen van deze laatste om efficiënt op te treden.

Volgens de analyse van de efficiëntie van de overheid op het vlak van gezondheid, onderwijs, veiligheid en mobiliteit die de Bank in 2016 heeft uitgevoerd ²,

scoret België middelmatig in vergelijking met andere Europese landen. De overheid heeft in elk van de bovengenoemde functies dus een onmiskenbaar potentieel voor efficiëntiewinsten, hoewel de aard van deze winsten kan verschillen. Die vaststelling komt overeen met de meest recente resultaten van de enquêtes van de Wereldbank en het WEF, die eveneens tot de conclusie komen dat de efficiëntie van de Belgische overheidssector voor verbetering vatbaar is, vooral met betrekking tot het wettelijk kader en het reactievermogen van de overheid op technologische of maatschappelijke veranderingen. Ook het gebruik van onlinediensten om de informatieverstrekking en de interactie met de overheid ('e-participation') te vergemakkelijken, zou geavanceerder kunnen zijn en beter kunnen worden gecoördineerd tussen de verschillende beleidsniveaus.

De efficiëntie van de overheidssector kan worden verhoogd door de mogelijkheden van de digitale technologie

¹ Bron: EC, *Survey of schools ICT in education*.

² Zie Verslag 2016, Kader 6, 147-150.

5.3 De vernieuwing van het economisch weefsel moet worden gestimuleerd

Behalve door de interne productiviteitswinsten in elke onderneming, kan de geaggregeerde productiviteitsgroei ook worden gestimuleerd door de reallocatie van middelen, meer bepaald via de verschuiving van arbeidskrachten of kapitaal van bedrijven met een technologische achterstand naar bedrijven die zich op de efficiëntiegrens bevinden. In een flexibel functionerende economie moeten de toegangsbelemmeringen voor nieuwe marktdeelnemers worden beperkt om de concurrentie te verscherpen en de opkomst van nieuwe kampioenen of de totstandkoming van nieuwe ketens mogelijk te maken. Tegelijkertijd dienen de ondernemingen met een technologische achterstand ofwel in te zetten op innovatie om hun handicap weg te werken, ofwel van de markt te verdwijnen. Net als

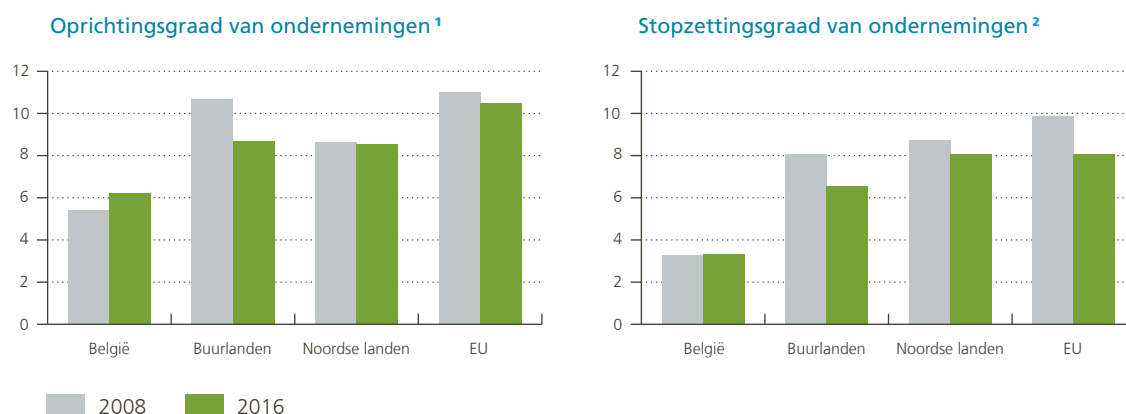
de oprichting, mag ook de stopzetting van ondernemingen niet te sterk worden belemmerd, dit om te vermijden dat inefficiënte entiteiten een groot deel van de middelen (arbeidskrachten en/of kapitaal) blijven opsorpen, middelen die elders beter zouden kunnen worden aangewend. Het voortbestaan van dergelijke bedrijven remt tevens het groeipotentieel af vermits hun werknemers geleidelijk aan vaardigheden verliezen.

Sedert de crisis draagt de reallocatie in België bij tot de groei van de TFP, zij het slechts in geringe mate. Tegelijkertijd blijkt uit de lage oprichtings- en stopzettingsgraad van ondernemingen dat België ter zake met een structureel gebrek aan dynamiek kampt.

Grafiek 77

De dynamiek van oprichting en stopzetting van ondernemingen is in België inertiër dan in de EU

(in %)

Bron: Eurostat.

1 Aantal oprichtingen van ondernemingen in t gedeeld door het aantal in t actieve ondernemingen.

2 Aantal stopzettingen van ondernemingen in t gedeeld door het aantal in t actieve ondernemingen.

Het stimuleren van de ondernemersdynamiek

Volgens de OESO is het kader voor de vereffening van ondernemingen in België veel strikter dan in de andere EU-landen, zowel qua omvang van de persoonlijke kosten voor de ondernemer in kwestie, als wat het ontbreken van preventiemechanismen of -regelingen betreft. Hoewel het niveau van de arbeidsbescherming al met al vergelijkbaar is met dat van de referentielanden, zijn de specifieke regels voor collectief ontslag in België bovendien stringenter. Reiken die regels verder dan een gepaste bescherming van de crediteurs en de debiteurs, enerzijds, en de arbeidskrachten, anderzijds, dan kunnen die stopzettingsbelemmeringen de sluiting van de minst efficiënte bedrijven vertragen en herstructureringen naar gezondere entiteiten hinderen. Ze brengen kosten mee voor de in gebreke blijvende ondernemer en werken de stigmatisering van mislukkingen in de hand. Voorts kunnen die factoren de ontwikkeling van nieuwe risicovolle projecten ontmoedigen, in een sociologisch beschouwd meer risicoaverse bevolking dan in andere Europese landen. De hervorming van de regels inzake faillissement en de gerechtelijke reorganisatie van 11 augustus 2017, die in werking trad op 1 mei 2018 en die de toepassing van het stelsel inzake faillissementen uitbreidt naar alle ondernemingen en vooral de herstart van nieuwe activiteiten door de betrokken ondernemer vergemakkelijkt, zijn een eerste reactie op dit probleem.

Om de oprichting van bedrijven te stimuleren, is een vereenvoudiging van de administratieve procedures

echter niet voldoende. Er zijn ook initiatieven nodig om de toegang tot financiering te verbeteren, initiatieven die aangepast zijn aan de behoeften van nieuwe ondernemingen en aan hun risicoprofiel, onder meer door de ontwikkeling van de risicokapitaalmarkt. In 2015 werd een taxshelter-mechanisme ingevoerd, waarmee natuurlijke personen die in een nieuwe onderneming (start-up) willen investeren, onder bepaalde voorwaarden een belastingkrediet van 30 tot 45% krijgen. Dat mechanisme werd in 2017 uitgebreid naar de financiering van jonge groeiende bedrijven (*scale-up*). Deze initiatieven maken deel uit van het federale 'Start-up plan', dat voor jonge ondernemers ook andere maatregelen omvat, met name een nieuwe fiscale regeling voor crowdfunding en een vermindering van de loonkosten bij indienstneming. Ter ondersteuning van de groei van kmo's genieten deze laatste, dankzij de hervorming van de vennootschapsbelasting, sinds 2018 een lager tarief voor de vennootschapsbelasting, namelijk 20% op de eerste schijf van € 100 000 winst.

Tot slot is het stimuleren van een ondernemerscultuur en van een positief beeld van het ondernemerschap bij jongere generaties een middel om de oprichtingsgraad van ondernemingen op lange termijn op te voeren. Het onderwijs is daarvoor het

Om de oprichting van bedrijven te stimuleren, is meer nodig dan het vereenvoudigen van de administratieve procedures

kanaal bij uitstek. Er zijn reeds maatregelen genomen op federaal niveau, bijvoorbeeld het statuut van 'student-ondernemer' sinds 2017, maar ook in de gewesten. In Wallonië gaat het om het programma 'Générations entrepreneurs 2015-2020', dat onder meer een programma voor ondernemersscholen bevat, alsook bijscholing van leerkrachten in het vlak van ondernemerschap. In Vlaanderen is er het 'Actieplan ondernemend onderwijs 2015-2019', dat het ondernemerspotentieel bij studenten en werkzoekenden beoogt te activeren. In Brussel werd in 2016 de 'Strategie Jong Ondernemerschap' ten uitvoer gelegd, die tegen 2025 alle Brusselse jongeren bewust moet maken van wat ondernemen inhoudt. Met de steun van de federale en de gewestelijke overheden werden ook initiatieven opgezet om het ondernemerschap bij vrouwen te stimuleren ('Plan ter promotie van het vrouwelijke ondernemerschap').

De regelgeving inzake de productenmarkten moet bevorderlijk zijn voor nieuwe activiteiten

Gelet op de talrijke veranderingen waar onze economie mee wordt geconfronteerd, moet het regelgevend

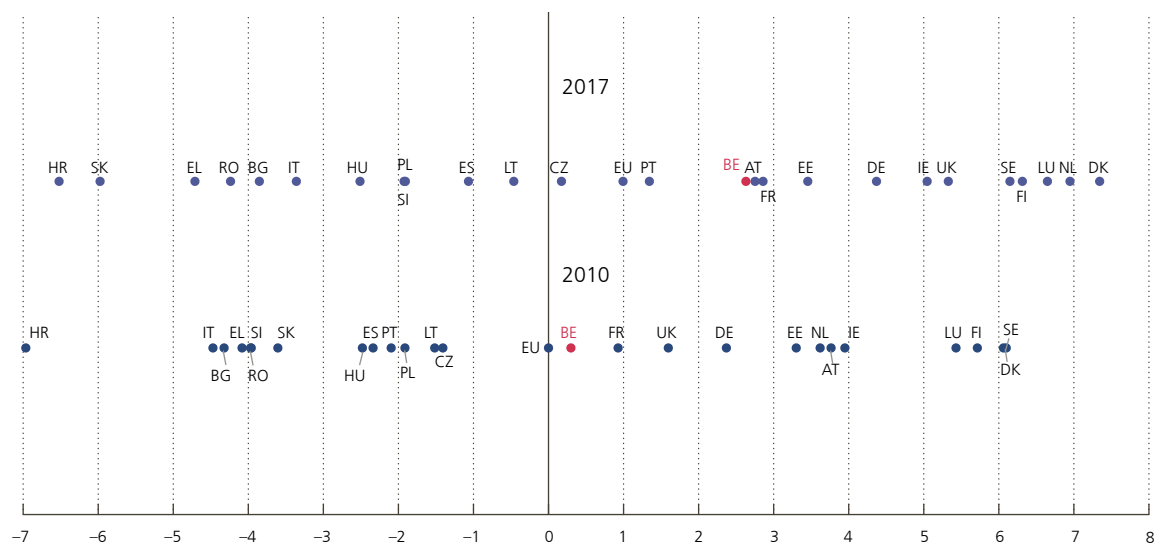
kader voor zowel de arbeidsmarkt als de productenmarkten voortdurend worden aangepast. Het regelgevend kader moet niet enkel worden beoordeeld op basis van de resultaten van de ondernemingen. De regelgeving moet allereerst de consumenten en arbeidskrachten bescherming bieden, en tevens aan algemene doelstellingen voldoen, zoals de bescherming van het milieu of sommige fundamentele rechten. Het regelgevend kader mag de ontwikkeling van activiteiten die in nieuwe behoeften voorzien, echter niet overdreven afremmen.

De regelgeving bepaalt, behalve andere factoren, ook de keuze van investeerders om nieuwe projecten te ontwikkelen of zich in België te vestigen. Nationale of internationale economische actoren zijn minder geneigd om te investeren als ze té veel middelen moeten inzetten om onnodig strikte contractuele verplichtingen of regels na te leven. Het regelgevend kader in België is vanaf 2010 versoepeld, maar het bevat nog steeds enkele zwakke punten. Het gaat daarbij om diverse administratieve vereisten, zoals vergunningen, regels met betrekking tot de arbeidsmarkt of inzake belastingen, en de verplichting om regelmatig verslagen te publiceren. Volgens de enquêtes van het WEF schatten

Grafiek 78

Het Belgisch regelgevend kader is al met al versoepeld

(synthetische index inzake regelgeving; een hogere waarde wijst op een gunstiger situatie voor de ontwikkeling van economische activiteiten; EU-gemiddelde¹ in 2010 = 0)

Bronnen: IMD, WEF, NBB.

1 Ongerekend Cyprus, Malta en Letland.

bedrijfsleiders deze eisen in België restrictiever in dan gemiddeld in de EU, vooral in vergelijking met de buurlanden en de noordse landen. De regulering van de dienstensector in België ligt weliswaar dicht in de buurt van het EU-gemiddelde, maar ze is, ondanks enige verbetering sinds 2010, restrictiever dan in de drie buurlanden. Dat kan voor een deel de zwakkere productiviteitsgroei in die sector verklaren. Ondanks een aantal hervormingen, zoals de 'Easy Switch'-procedure in 2017 en de 'Bankswitching'-procedure in 2018, die de overstap van telefoon- en/of bank-operatoren vergemakkelijken, blijft er ruimte voor verbetering, onder meer met betrekking tot de openstelling voor concurrentie in de detailhandel of in bepaalde professionele diensten.

Aangezien krachtens de zesde staats hervorming heel wat regelgevende bevoegdheden overgedragen zijn aan de gewesten, moeten nieuwe maatregelen voor de aanpassing van het regelgevend kader voldoende worden gecoördineerd en moet worden vermeden dat er grote verschillen ontstaan, die maken dat bedrijven uit het ene gewest minder vlot toegang krijgen tot markten in de andere gewesten, wat de optimale toewijzing van middelen zou belemmeren.

Zorgen voor een goed werkende arbeidsmarkt die transities ondersteunt

Verscheidene indicatoren, zoals de geringe beroepsmobiliteit, de grote fiscale en parafiscale druk op de arbeidsinkomens, de koppeling tussen lonen en anciënniteit, de werkloosheidsvallen en de strikte regels inzake collectief ontslag, wijzen er kennelijk op dat de arbeidsmarkt in België onvoldoende vlot functioneert. In samenhang met de lage oprichtings-/stopzettingsgraad van bedrijven blijft meer dan 40 % van de werknemers langer dan tien jaar bij dezelfde werkgever aan de slag. Dat percentage is vergelijkbaar met dat in de buurlanden, maar het ligt veel hoger dan in de noordse landen. Het kan ook verband houden met het sterke overwicht van arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur: bijna negen op de tien loontrekkenden hebben een vaste arbeidsovereenkomst, terwijl tijdelijke contracten, die vaak worden gesloten met jongeren die pas tot de arbeidsmarkt zijn toegetreden, veel schaarser worden voor de oudere leeftijdsgroepen, vanaf de leeftijd van 25 jaar. Uit de jaarlijkse Securex-barometer inzake personeelsverloop

blijkt dat amper 5,8 % van de werknemers in 2017 op eigen initiatief van job veranderde, terwijl 4 % dat onvrijwillig deed. Voor werknemers boven de 50 jaar beliepen de vrijwillige en de onvrijwillige veranderingen samen amper 2 %.

Een vaste baan kan worden beschouwd als een bewijs van een kwaliteitsvolle loopbaan, maar die stabiliteit moet berusten op economische criteria, wat betekent dat ze een goede match moet weerspiegelen tussen werknemer en werkgever. Ook het feit dat de anciënniteit in hoge mate het loon bepaalt, zou kunnen bijdragen tot de geringere mobiliteit van de werknemers. Een werknemer kan immers vrezen bepaalde loonvoordelen te verliezen wanneer hij van werkgever verandert, aangezien zijn ervaring bij zijn nieuwe werkgever niet noodzakelijk volledig in aanmerking wordt genomen. Voor de werkgevers is het ook duurder om een werknemer met veel anciënniteit te ontslaan, omdat de kosten lineair toenemen met de dienstdaag in de onderneming.

In het akkoord dat tijdens de zomer van 2018 werd gesloten ('Arbeidsdeal'), gaf de federale regering de sociale partners de opdracht de criteria voor de loonontwikkeling te herbekijken teneinde ze te koppelen aan vaardigheden en productiviteit veeleer dan aan anciënniteit, waarbij op een flexibeler manier rekening kan worden gehouden met specifieke gewestelijke en/of lokale kenmerken.

Ook de zware fiscale en parafiscale druk op de lonen kan een belemmering zijn om potentiële arbeidskrachten aan het werk te zetten. In 2017 had België na Denemarken nog steeds de op één na hoogste uurloonkosten van de EU: voor de economie als geheel beliepen de gemiddelde loonkosten € 39,6 per gewerkt uur, waarvan € 10,7 aan sociale lasten. Volgens die statistieken van Eurostat is de positie van België aanzienlijk verbeterd dankzij de maatregelen inzake loonmatiging en de taxshift: terwijl de arbeidskosten per gewerkt uur voor de hele economie tussen 2014 en 2017 in België met 1,5 % stegen, beliep de overeenkomstige stijging 8,3 % in Duitsland, 3,7 % in Frankrijk en 3,3 % in Nederland.

Hoewel de kans dat een werknemer zijn baan verliest in België kleiner is, komt het gebrek aan

Meer dan 40 % van de werknemers is langer dan tien jaar aan de slag bij dezelfde werkgever

beroepsmobiliteit ook tot uiting in lange periodes van werkloosheid en een geringe transitie naar werk, waardoor een werkloze zijn vaardigheden dreigt te verliezen of ontmoedigd dreigt te raken. Meer dan de helft van de werkzoekenden is reeds meer dan een jaar werkloos, een derde zelfs meer dan twee jaar. Die geringe transitie naar werk houdt deels verband met de in ons land relatief hoge nettovervangingsratio bij werkloosheid. Ondanks de hervorming van de werkloosheidsverzekering in 2012, waardoor de werkloosheidsuitkeringen degressiever werden, blijft de werkloosheidsval in België groot (wat betekent

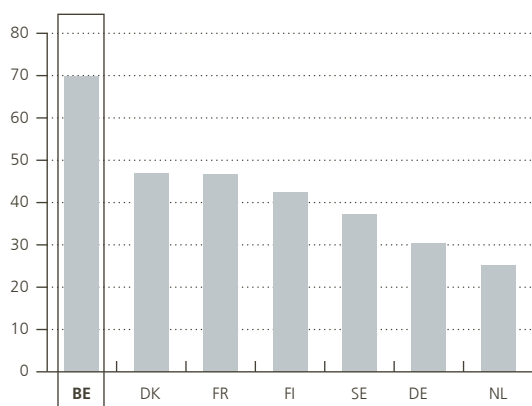
dat het nettoarbeidsinkomen niet veel hoger ligt dan de werkloosheidsuitkeringen). Anders dan in landen zoals Denemarken, Zweden en Nederland, blijven werklozen bovendien gedurende een lange periode een uitkering ontvangen. Zo heeft iemand die tot vijf jaar lang werkloos is, volgens de OESO-indicator een gemiddeld vervangingsinkomen dat gelijk is aan 70% van het laatste nettoloon. Samen met passende financiële stimuli moeten evenwel ook, om het aantal langdurig werklozen te beperken, zwaardere inspanningen worden geleverd inzake het begeleiden en opleiden van werkzoekenden.

Grafiek 79

De grotere werkloosheidsval in België gaat gepaard met een geringe transitie naar werk

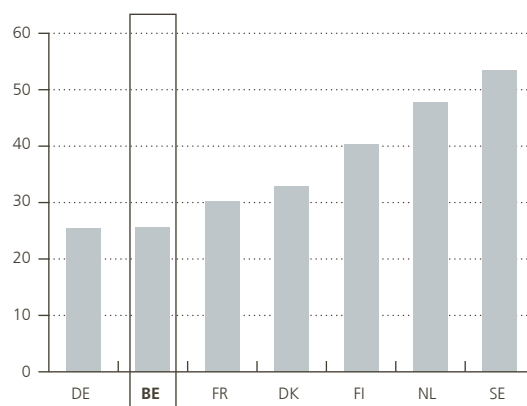
Werkloosheidsval

(gemiddelde nettovervangingsratio gedurende de eerste vijf jaar werkloosheid, in %, voor een alleenstaande zonder kinderen die 67% van het gemiddelde loon verdient, 2016)

Transitie van werkloosheid naar werk

(aandeel van de 15-64-jarige werklozen in 2016 die in 2017 aan het werk zijn, in %)

Bronnen: Eurostat (EAK, microgegevens), OESO.

5.4 De hardnekkige mismatches tussen arbeidsaanbod en arbeidsvraag verminderen

De steeds ruimere aanwending van digitale technologieën en de toegenomen fragmentatie van de productieketens droegen bij tot de polarisatie van de werkgelegenheid in de geavanceerde economieën: de hooggekwalificeerde en, in mindere mate, de laaggekwalificeerde banen nemen toe, terwijl het aandeel van de middengekwalificeerde functies terugloopt. De laaggekwalificeerde jobs konden worden

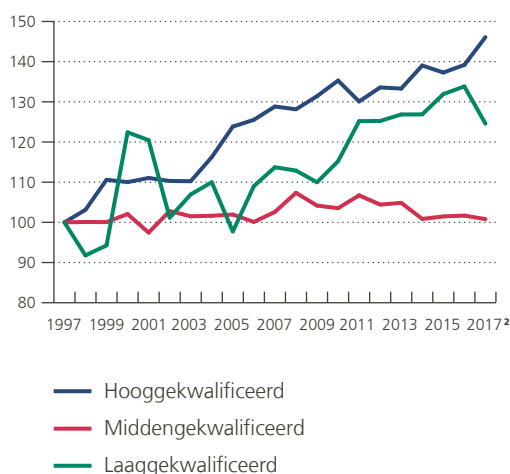
behouden omdat vele ervan samenhangen met het verlenen van diensten aan personen of op bepaalde plaatsen, ook in het kader van nieuwe activiteiten van digitale platforms of van e-commerce. Het beleid dat België de laatste vijftien jaar inzake de subsidiëring van laaggekwalificeerde arbeid heeft gevoerd – door het stelsel van de dienstencheques uit te werken, en in de niet-marktsector – droeg bovendien bij tot de

Grafiek 80

Een polarisatie van de werkgelegenheid, maar niet van de lonen

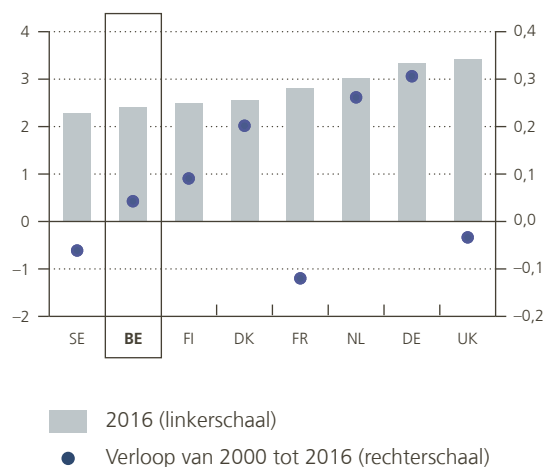
Werkgelegenheid naar beroep¹

(indexcijfers 1997 = 100, 15-64-jarige werkenden)

Verskil tussen hoge en lage lonen³

(ratio tussen het negende en het eerste loondecil, brutolonen voor voltijdse werknemers)

Bronnen: Eurostat, OESO.

1 Op basis van de ISCO-classificatie. Een hooggekwalificeerd beroep stemt overeen met functies als directeurs, leidinggevenden en zaakvoerders, intellectuele en wetenschappelijke beroepen, technische en aanverwante beroepen (ISCO 1 tot 3). De middengekwalificeerde beroepen omvatten administratieve medewerkers, personeel dat diensten verleent aan particulieren, handelaars en verkopers, gekwalificeerde beroepen in de landbouw, de industrie en de ambachtelijke sector, alsook machinebestuurders en assemblagearbeiders (ISCO 4 tot 8). Een laaggekwalificeerd beroep, ten slotte, is een elementair beroep (ISCO 9).

2 Reeksbreuk ten gevolge van de wijziging in de methode voor het verzamelen van de gegevens van de enquête naar de arbeidskrachten.

3 De laatst beschikbare jaren zijn 2014 voor Frankrijk en Nederland en 2013 voor Zweden. Het eerste beschikbare jaar is 2002 voor Denemarken, Frankrijk en Nederland.

ontwikkeling van de laaggekwalificeerde werkgelegenheid, net als de diverse op de lage lonen gerichte maatregelen tot verlichting van de lasten.

In België gaat de polarisatie van de werkgelegenheid niet gepaard met een polarisatie van de lonen¹. De spreiding tussen hoge en lage lonen bleef nagenoeg stabiel op een laag peil, terwijl ze in de meeste Europese landen toenam, behalve in Zweden, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Die smallere loonschaal draagt bij tot een geringere inkomensongelijkheid, maar ze kan de financiële stimuli verminderen om te investeren in de kennis en de vaardigheden die vereist

De arbeidsvraag betreft steeds meer hooggekwalificeerde banen

zijn om hooggekwalificeerde functies uit te oefenen.

Terwijl de arbeidsvraag blijkaar steeds meer hooggekwalificeerde banen betreft, blijft het aantal afgestudeerden van het hoger onderwijs in de bevolking onvoldoende, ook al is het de laatste twintig jaar sterk toegenomen. Die bevinding geldt des te meer voor het potentiële arbeidsaanbod in de economie. Slechts 27 % van de werklozen en amper 16 % van

de inactieven zijn hooggeschoold, terwijl nagenoeg de helft van de banen hogere kwalificaties vereist. Daarentegen vergt 10 % van de arbeidsplaatsen een laag kwalificatieniveau, terwijl 27 % van de bevolking hooguit een diploma lager secundair onderwijs heeft. Dat verschil is belangrijk, maar was nog meer uitgesproken in het verleden: in 1997 lag het aandeel van laaggekwalificeerde banen nagenoeg even hoog als in 2017, maar toen was ongeveer 43 % van de bevolking op arbeidsleeftijd laaggeschoold. Die ontwikkeling werd in de hand gewerkt door de algemene verlenging van de studieduur en de geleidelijke pensionering van generaties met een geringe basisopleiding.

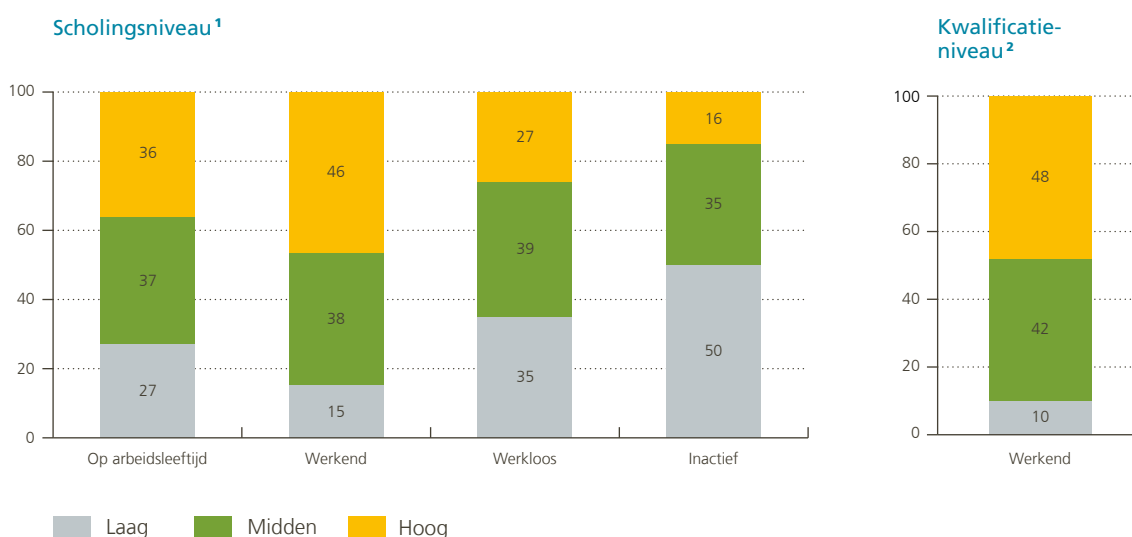
Die mismatches tussen arbeidsaanbod en arbeidsvraag beïnvloeden de mate van over- of onderkwalificatie van de arbeidskrachten. Zo hebben de werkenden met een diploma hoger onderwijs vaker een baan die overeenstemt met hun scholingsniveau (80 % in 2017, tegen 78 % in 1997). Laag- of middengeschoolden,

1 Zie De Sloover F. en Y. Saks (2018), 'Gaat de polarisatie van de werkgelegenheid gepaard met die van de lonen?', NBB, *Economisch Tijdschrift*, september, 85-97.

Grafiek 81

Te weinig gediplomeerden van het hoger onderwijs in verhouding tot de vraag van de ondernemingen

(in %, 2017)

Bron: Eurostat.

1 Scholingsniveau volgens sociaaleconomische status, op basis van de ISCED-classificatie voor de bevolking van 15 tot 64 jaar.

2 Kwalificatieniveau van de uitgeoefende baan voor de gehele werkende bevolking, op basis van de ISCO-classificatie.

daarentegen, verkrijgen minder gemakkelijk hogergekwalificeerde banen. In 1997 hadden acht werkenden op tien met hooguit een diploma lager secundair onderwijs een midden- of hooggekwalificeerde baan; in 2017 was die verhouding zeven op tien. Hetzelfde geldt voor de houders van een diploma hoger secundair onderwijs: momenteel heeft slechts 24% een hooggekwalificeerde arbeidsplaats, terwijl dat twintig jaar eerder nog 26% was. Kenmerkender voor het waardeverlies van een diploma secundair onderwijs is dat 12% van de middengeschoolden nu een laaggekwalificeerde baan uitoefent, tegen 8% in 1997, wat door een cascade-effect leidt tot de verdringing van de laaggeschoolden. De werkloosheid van personen met hooguit een diploma lager secundair onderwijs blijft dan ook hoog (14% in 2017, tegen 7% voor middengeschoolden en 4% voor hooggeschoolden), hoewel het aantal laaggekwalificeerde banen bleef toenemen.

De mismatches remmen de economische ontwikkeling af in alle gewesten

Als gevolg van die mismatches en in een voor werkgelegenheidscreatie gunstig conjunctuurklimaat, verklaren steeds meer ondernemingen moeilijkheden te ondervinden wanneer ze personeel in dienst willen nemen. De vacaturegraad, dat is het aandeel van

de vacatures in het totale aantal potentiële (vervulde en openstaande) banen, is sinds de economische opleving in alle Europese landen gestegen. Die toename is echter in België veel duidelijker: in 2017 kwam die ratio er op 3,4% uit, tegen gemiddeld 2% in de EU, terwijl die percentages in 2010 respectievelijk 1,5 en 1,2% beliepen. Hoewel de meeste openstaande betrekkingen vaste banen betreffen (109 200 in 2017, tegen 23 600 uitzendjobs), groeide het aantal vacatures voor uitzendarbeid de laatste vier jaar nagenoeg tweemaal sterker dan dat voor vaste arbeidsplaatsen. Meer dan in het verleden, leveren de kleine ondernemingen met minder dan tien werknemers de grootste bijdrage aan het aantal vacatures.

De vacaturegraad ligt in België, met 3,4%, duidelijk hoger dan gemiddeld in de EU

Teneinde in kaart te brengen voor welke beroepen er spanningen bestaan, bestuderen de overheidsdiensten voor arbeidsbemiddeling de knelpuntberoepen, dit zijn de vacante functies waarvoor de indienstnemingsproblemen groter zijn dan de mediaan. Naast de natuurlijke termijn die vereist is om het arbeidsaanbod en de arbeidsvraag op elkaar af te stemmen (selectie van de kandidaten, indienstnemingsprocedure, enz.), kunnen andere factoren van structurele aard het matchingproces beïnvloeden. Die factoren betreffen

Tabel 16

Uiteenlopende spanningen naar gewest

(2017)

	België	Brussel	Vlaanderen	Wallonië
Werkloosheidsgraad ¹	7,1	14,9	4,4	9,7
Vacaturegraad ²	3,4	3,2	3,6	2,8
Kenmerken van de werklozen ³				
Midden- of hooggeschoold	64	59	70	61
25-49-jarigen	59	70	53	60
Minder dan een jaar werkloos	51	48	62	42
Met die drie kenmerken	20	21	25	17

Bron: Eurostat (EAK, microgegevens).

1 In % van de beroepsbevolking van 15 tot 64 jaar.

2 In % van de totale potentiële banen.

3 In % van het totale aantal werkzoekenden van 15 tot 64 jaar volgens de IAB-definitie.

een tekort aan arbeidskrachten, een onvoldoende kwalitatief arbeidsaanbod – mismatch tussen de vereiste vaardigheden en die van de arbeidsreserve –, een gebrek aan mobiliteit of ongunstige aangeboden arbeidsvoorwaarden (te laag loon, atypische werkuuren, zwaarte van het werk, enz.). Hoewel in de drie gewesten vaak dezelfde functies naar voren komen, hebben ze elk toch een aantal specifieke kenmerken. In Vlaanderen zijn de moeilijkst in te vullen beroepen: schoonmaakpersoneel, technische beroepen, commerciële functies, en beroepen in de gezondheidszorg en de hulp aan personen. In Wallonië gaat het om beroepen in de bouwnijverheid, kaderfuncties, en technische en commerciële beroepen. In Brussel betreft het voornamelijk administratieve en commerciële functies en informaticaberoepen.

In Vlaanderen zijn de spanningen op de arbeidsmarkt groter

Die vacatures en knelpuntberoepen zijn er ondanks het grote aantal werkzoekenden, hoewel dit laatste de afgelopen jaren sterk is afgenomen. Een aanzienlijk deel van hen beschikt overigens over goede eigenschappen om een nieuwe baan te vinden. Zo was in 2017 voor België als geheel 64% van de werkzoekenden midden- of hooggeschoold, terwijl 59% van hen tussen 25 en 49 jaar oud en 51% minder dan een jaar werkloos was. De spanningen zijn groter in Vlaanderen dan in de twee andere gewesten, omdat er minder

werkzoekenden zijn en de arbeidsvraag er tegelijkertijd krachtiger is. Dit wijst erop dat Vlaanderen steeds dichter in de buurt van de frictiewerkloosheidsgraad komt, dat is de werkloosheidsgraad die voortvloeit uit de tijd die iemand nodig heeft om een baan te vinden die overeenstemt met zijn vaardigheden, terwijl het aantal moeilijker te activeren werkzoekenden afneemt. In Brussel en Wallonië is het scholingsniveau van de werkzoekenden gemiddeld genomen lager en het aandeel van de langdurig werklozen hoger, wat een extra handicap vormt voor de inzetbaarheid van die arbeidsreserve.

De arbeidsreserve is ruimer dan de werklozen

De spanningen op de arbeidsmarkt zouden kunnen worden getemperd door de inactieve bevolking ruimer in te schakelen. Een deel ervan wil werken, maar is niet direct beschikbaar en behoort aldus niet tot de werkzoekenden. Hoewel in België sinds 2015 een groot aantal jobs zijn gecreëerd, blijft de werkgelegenheidsgraad er onder het Europese gemiddelde en zeer ver verwijderd van die van de buurlanden (uitgezonderd Frankrijk) en de noordse landen. Het verschil met Zweden, dat inzake de arbeidsmarkt wordt beschouwd als een van de best presterende landen, is niet toe te schrijven aan een hogere werkloosheid, maar aan een veel grotere inactiviteit. In België is een derde van de bevolking

op arbeidsleeftijd inactief, tegen 17,5% in Zweden. In ons land nam de werkloosheidsgraad de laatste drie jaar aanzienlijk af, maar daalde het aandeel van de inactieven slechts zeer licht.

De verschillen in werkgelegenheidsgraad hebben uiteenlopende oorzaken in de drie gewesten. De hogere werkgelegenheidsgraad in Vlaanderen gaat gepaard met zowel een lagere werkloosheidsgraad als een iets geringere inactiviteitsgraad. In Wallonië en Brussel ligt de werkgelegenheidsgraad dan weer onder het nationale gemiddelde. Terwijl de positie van Brussel vooral samenhangt met een hogere werkloosheidsgraad, weerspiegelt die van Wallonië veeleer een meer uitgesproken inactiviteit. Hoewel de werkgelegenheidsgraad in Vlaanderen hoger is dan het Europese gemiddelde – een voordeel dat mettertijd echter afneemt – behaalt geen van de drie gewesten inzake werkgelegenheid en inactiviteit betere resultaten dan Zweden. Er blijft dus zowel in Vlaanderen als in Wallonië en Brussel een activeringspotentieel bestaan.

Het inzetten van zo veel mogelijk arbeidskrachten leidt, indien het gepaard gaat met degelijke arbeidsvoorwaarden, tot een daling van het armoederisico,

een betere sociale inclusie en een extra bron van inkomsten voor ons sociaal stelsel. Aan een hechter binding met de arbeidsmarkt zijn dus vele voordelen verbonden, vooral voor de grootste risicogroepen.

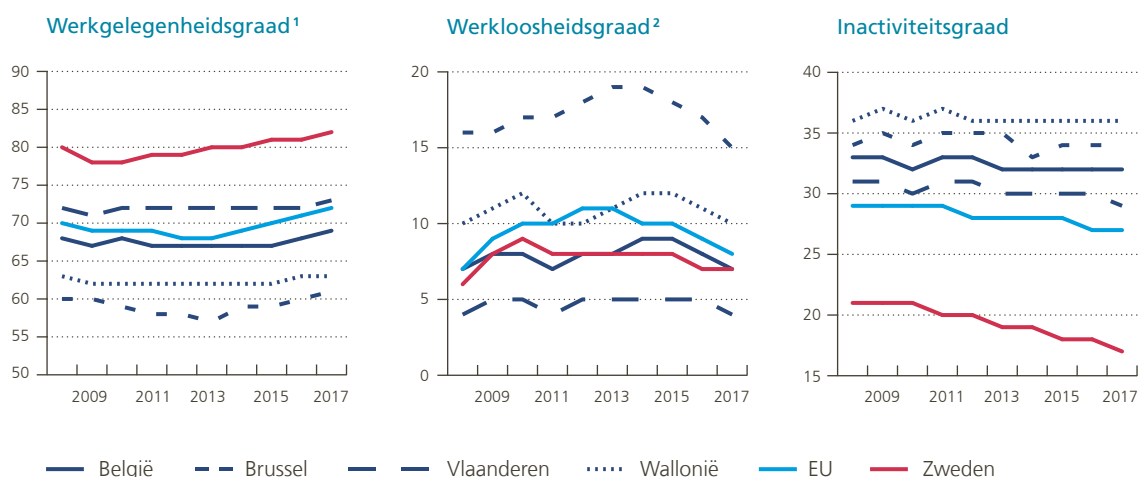
Hoewel een deel van de inactieve bevolking in principe gemakkelijk zou kunnen worden geactiveerd en tot het potentieel arbeidsaanbod zou kunnen behoren, wensen de meeste inactieven niet deel te nemen aan de arbeidsmarkt en zoeken zij geen werk. Die groep werd geraamd op nagenoeg 1,6 miljoen personen in 2017, of 22% van de bevolking op arbeidsleeftijd. Dat is de helft meer dan in Zweden (14%), Denemarken (14%) en Nederland (15%). Van de referentielanden heeft enkel Frankrijk (25%) een groter aandeel. De voornaamste redenen die worden aangehaald om niet aan de arbeidsmarkt deel te nemen, zijn opleiding (41%), ziekte (19%) en, vooral voor vrouwen, gezinsverantwoordelijkheden (20% van het totale aantal inactieven, maar 30% van alle inactieve vrouwen).

De vrouwen zijn trouwens een groep waarvoor de activiteitsgraad onder het Belgisch gemiddelde van de bevolking ligt, samen met de 55-plussers, de jongeren, de niet-Europese staatsburgers en,

Grafiek 82

De geringere werkgelegenheidsgraad in België gaat veeleer samen met een te grote inactiviteit dan met een hoge werkloosheid

(in % van de bevolking van 15 tot 64 jaar, tenzij anders vermeld)

Bron: Eurostat.

1 In % van de bevolking van 20 tot 64 jaar.

2 In % van de beroepsbevolking.

algemeen, de laaggeschoolden. Het verschil in activiteitsgraad tussen mannen en vrouwen was in 2017 nog steeds groot (9,6 procentpunt), hoewel het iets kleiner was dan gemiddeld in de EU (11,1 procentpunt). Brussel liet het grootste verschil optekenen (13,6 procentpunt); in dat gewest en in Wallonië zijn vrouwen, met 59 %, het minst actief op de arbeidsmarkt, tegen 66 % in Vlaanderen. Voor alle gewesten blijft het verschil met Zweden zeer uitgesproken; de activiteitsgraad van vrouwen beliep er 80,7 %, de hoogste van de referentielanden, tegen 84,3 % voor mannen, een verschil van 3,6 procentpunt. Ook in Finland (3,6 procentpunt) en Denemarken (5,4 procentpunt) is dat ecart geringer. De situatie in de buurlanden is daarentegen meer vergelijkbaar met die in België, ook al is het verschil in activiteitsgraad tussen mannen en vrouwen er ook kleiner dan in ons land. Overigens vertegenwoordigen de vrouwen in ons land ook bijna 70 % van de deeltijdwerkers die meer zouden willen werken. Dat is een aanzienlijk arbeidspotentieel voor die ondertewerkgestelde populatie.

Uit de uitsplitsing naar leeftijdscategorie blijkt dat de jongeren tussen 15 en 24 jaar, met 28 %, in geringe mate participeren aan de arbeidsmarkt. Dat percentage neemt trendmatig af, onder meer omdat

ze langer studeren, waarbij maar een minderheid die studie combineert met een baan. In Vlaanderen neemt iets minder dan één op de drie jongeren deel aan de arbeidsmarkt, terwijl dat aandeel in Wallonië en in Brussel respectievelijk slechts 24 en 23 % belooft. Niettemin zou het in de toekomst kunnen toenemen, omdat studentenarbeid steeds frequenter voorkomt en de voorwaarden om als student te werken, werden versoepeld. Die eerste werkervaring kan naderhand de inschakeling van de jonge gediplomeerden op de arbeidsmarkt in de hand werken. In dat opzicht kan ook alternerend leren een belangrijke rol vervullen, ook al wordt die mogelijkheid in ons land nog steeds onvoldoende benut.

De voorgaande vaststellingen en met name de spanningen op de arbeidsmarkt worden ook versterkt door de vergrijzing van de bevolking. Niet alleen daalt het aandeel van de jongeren – die in aanmerking komen om de ouderen die de arbeidsmarkt verlaten, te vervangen – in de bevolking op arbeidsleeftijd steeds meer, maar ook het aandeel van de 55-plussers neemt toe, namelijk van 16 % in 1997 tot 20 % in 2017. De activiteitsgraad van deze laatste groep is echter veel geringer dan die van de 25-54-jarigen. Dit drukt de groei van

Tabel 17

Alle bevolkingsgroepen hebben een activiteitsgraad die lager is dan het Europese gemiddelde

(in % van de overeenstemmende bevolking van 15 tot 64 jaar, 2017)

	België	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	EU	p.m. Zweden
Totaal	68,0	66,1	70,6	63,9	73,3	82,5
Mannen	72,8	72,9	74,9	68,9	78,9	84,3
Vrouwen	63,2	59,3	66,3	59,0	67,8	80,7
15-24-jarigen	28,1	22,6	31,5	24,1	41,7	54,7
25-54-jarigen	84,8	79,5	88,0	81,0	85,7	91,3
55-64-jarigen	51,3	55,7	51,9	49,0	60,6	80,5
Laaggeschoolden	41,7	44,8	43,2	38,4	53,6	57,7
Middengeschoolden	70,1	63,3	72,4	67,6	76,2	87,1
Hooggeschoolden	85,9	84,5	86,9	84,3	88,0	91,9
Belgen	68,3	64,2	71,1	64,2	73,5	83,2
Staatsburgers van andere EU-landen	72,2	76,9	72,9	66,3	79,3	84,6
Niet-EU-staatsburgers	52,7	54,8	52,4	50,5	65,5	71,2

Bron: Eurostat.

de totale activiteitsgraad en het aantal actieven. De sinds 2000 genomen maatregelen om de mogelijkheden inzake het vervroegd verlaten van de arbeidsmarkt in te perken, deden de massale uittredingen vanaf de leeftijd van 50 jaar echter geleidelijk teruglopen. De activiteitsgraad van de 55-64-jarigen is in 20 jaar tijd met 28 procentpunt toegenomen, maar is met 51 % nog steeds zeer laag in vergelijking met het Europese gemiddelde en zeker met Zweden, waar die ratio 80,5 % belooft. Voor die leeftijdscategorie laat Brussel het hoogste percentage optekenen (56 %), gevolgd door Vlaanderen (52 %) en, ten slotte, Wallonië (49 %).

Tot de grootste risicogroepen behoren de niet-EU-staatsburgers, van wie de positie op de arbeidsmarkt veel ongunstiger is dan die van de Europese onderdanen. Dat is het geval in de drie gewesten van het land. De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid¹ heeft aangetoond dat maar een klein deel van het verschil inzake participatie tussen Belgen en niet-EU-staatsburgers toe te schrijven is aan de persoonlijke kenmerken van de individuen, zoals leeftijd, geslacht, scholingsniveau of het gewest waar ze wonen.

Initieel onderwijs en permanente opleiding zijn meer dan ooit toegangspoorten naar werk

Zoals vermeld, blijven laaggeschoolden meer moeilijkheden ondervinden om zich op de arbeidsmarkt te integreren. Terwijl 86 % van de personen met een diploma hoger onderwijs aan de arbeidsmarkt deelneemt, daalt dat percentage scherp tot 42 % voor wie hooguit een diploma lager secundair onderwijs bezit. De nieuwe vereisten inzake digitale vaardigheden, alsook de verdringing van laaggeschoolden door middengeschoolden dreigen dat probleem in de toekomst te vergroten.

Aangezien laaggeschoolden weinig kansen zullen krijgen om een baan te vinden, moet hun aantal worden verminderd door het percentage voortijdige schoolverlaters terug te schroeven. Hoewel de situatie recentelijk verbeterd is, blijft dat cijfer hoog, met 9% in 2017. Dat verschijnsel is bijzonder goed zichtbaar in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waar 13 % van de 18-24-jarige

¹ HRW (2018), 'Immigranten geboren buiten de Europese Unie op de Belgische arbeidsmarkt'.

jongeren van school ging zonder een diploma hoger secundair onderwijs of een gelijkwaardig certificaat te hebben behaald. In Vlaanderen, daarentegen, beliep dat aandeel 7 %, net als in Nederland, dat van de referentielanden de beste resultaten kan voorleggen.

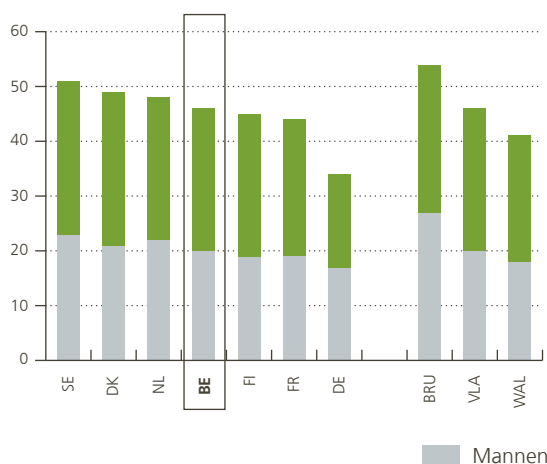
Het onderwijssysteem moet jongeren er meer toe aanzetten om een – al dan niet universitaire – hogere

studie te volgen. België scoort ter zake relatief goed. In 2017 had 46 % van de 30-34-jarigen immers een diploma hoger onderwijs, een percentage dat dicht in de buurt ligt van wat in de referentielanden wordt opgetekend en dat nagenoeg overeenstemt met de tegen 2020 te bereiken doelstelling (47 %). Het aandeel gediplomeerden van het hoger onderwijs is het grootst in Brussel (53 %), gevolgd door Vlaanderen

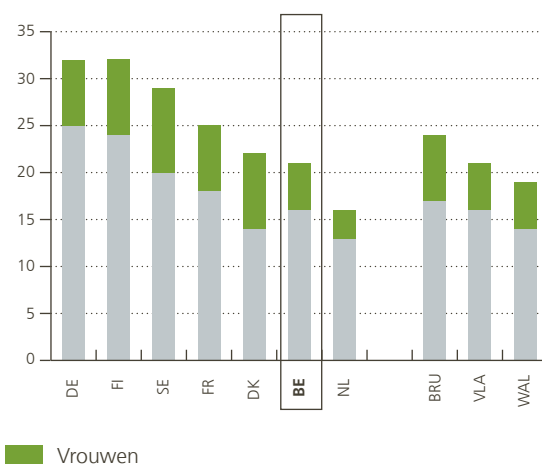
Grafiek 83

Te weinig vrouwen in toekomstgerichte studierichtingen, nog veel voortijdige schoolverlaters en een geringe deelname aan permanente opleiding

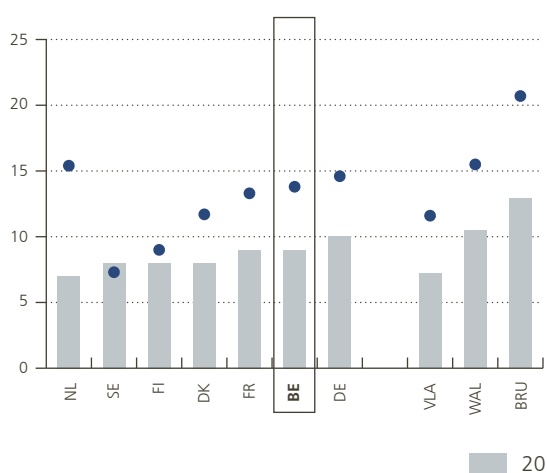
Personen met een diploma hoger onderwijs, alle studierichtingen samen
(in % van de 30-34-jarigen, 2017)

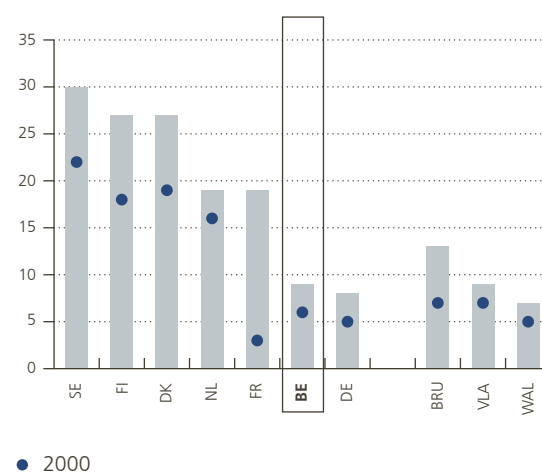
Personen met een diploma hoger onderwijs in de toekomstgerichte studierichtingen¹
(in % van de 30-34-jarige gediplomeerden van het hoger onderwijs, 2017)

Percentage voortijdige schoolverlaters
(in % van de 18-24-jarigen)

Deelname aan onderwijs en opleiding
(in % van de 25-64-jarigen, gedurende de laatste vier weken)

Bron: Eurostat (EAK, microgegevens).

¹ Wetenschappen, wiskunde, statistiek, ICT, engineering, industrie en bouwkunde.

(45 %) en Wallonië (42 %). Binnen de hooggekwalificeerde functies is de vraag evenwel het hoogst naar beroepen waarvoor een opleiding wetenschappen, wiskunde, statistiek of informatie- en communicatietechnologie, alsook engineering, industrie of bouwkunde vereist is, en dat zal in de toekomst ook zo blijven. Ondanks het hoge aandeel personen met een diploma hoger onderwijs, koos echter amper 21 % van de nieuwe gediplomeerden van 30 tot 34 jaar voor een van die studierichtingen. Die bevinding is des te opvallender voor vrouwen, aangezien slechts 9 % van hen een diploma in een dergelijke richting heeft, terwijl er meer vrouwen dan mannen een hogere studie volgen. Vrouwen vertegenwoordigen aldus 55 % van het totale aantal personen met een diploma hoger onderwijs, maar oefenen amper 48 % van de hooggekwalificeerde functies uit. Bij de leidinggevende functies daalt het aantal vrouwen zelfs scherp tot onder 33 %.

Net als technische kennis, verhogen sociale en relationele vaardigheden en een goed aanpassingsvermogen voor iedereen de kans op werk. Algemeen beschouwd, zijn de taken die berusten op zintuiglijke ervaringen en fijne motorische vaardigheden, die welke verband houden met ethiek, sociale interactie en emotionele intelligentie, en

transdisciplinaire taken of taken die creativiteit, inventiviteit en intuïtie vergen, nog steeds moeilijk in algoritmen om te zetten.

Het aanleren van nieuwe vaardigheden blijft echter niet beperkt tot de initiële opleiding. Na het verlaten van het schoolsysteem, is permanente opleiding noodzakelijk om de inzetbaarheid van de potentiële arbeidskrachten te waarborgen. Nochtans heeft in 2017 in België amper 8,5 % van de 25-64-jarigen tijdens de voorbije vier weken een opleiding gevolgd. Dat resultaat is zeer ver verwijderd van de best practices in de referentielanden, met name de noordse landen. Bovendien zijn sommige bevolkingsgroepen ondervertegenwoordigd. Zo is de opleidingsgraad gering voor onder meer de laaggeschoolden en de 55-plussers. Dat zijn nochtans arbeidskrachten die veel baat zouden kunnen hebben bij opleiding: de eerstgenoemden om het niveau van hun vaardigheden af te stemmen op de vereisten van de arbeidsmarkt en die uit de tweede categorie om hun inzetbaarheid te vrijwaren.

Permanente opleiding is noodzakelijk voor de inzetbaarheid gedurende de gehele loopbaan

5.5 Economische groei verzoenen met milieuverplichtingen

Om duurzaam te zijn, moet de economische groei efficiënt, sociaal rechtvaardig en ecologisch houdbaar zijn. Deze doelstellingen liggen ten grondslag aan de aanpak die de lidstaten van de Verenigde Naties (VN) in 2016 hebben goedgekeurd en werden expliciet opgenomen in diverse Europese beleidslijnen, alsook in de strategische langetermijnvisie voor duurzame ontwikkeling van de federale overheid.

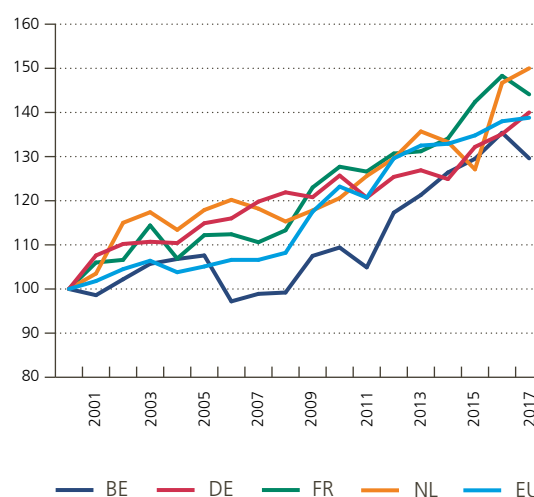
Meer specifiek komt de ecologische transitie voornamelijk tot uiting in de maatregelen om de klimaatverandering te bestrijden, die hun oorsprong vinden in het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering. Door dat Raamverdrag in 1996 te ratificeren, heeft België gekozen voor een omschakeling naar een economie met een geringe uitstoot van broeikasgassen. Die keuze past in een ruimer Europees streven om die emissies te verlagen, de energie-efficiëntie te verbeteren en hernieuwbare energiebronnen te ontwikkelen.

De daartoe geleverde inspanningen mogen niet worden beschouwd als belemmeringen van de economische ontwikkeling, maar houden integendeel verband met de voortdurende behoefte van bedrijven om hun productie-efficiëntie te verbeteren. De efficiëntie waarmee een economie natuurlijke hulpbronnen gebruikt, kan worden gekwantificeerd aan de hand van de verhouding tussen het bbp en het binnenlands materiaalverbruik. Sinds de eeuwwisseling is de productiviteit van de hulpbronnen in de EU over het algemeen verbeterd; dat was in het bijzonder zo vanaf 2008, na een sterke afname van het binnenlands materiaalverbruik tegen de achtergrond van de lage groei. In België begon de productiviteitstoename van de hulpbronnen pas later te versnellen. Overigens weerspiegelen die ontwikkelingen ook een compositie-effect dat samenhangt met het toenemende belang van de dienstenactiviteiten, die minder grondstoffen verbruiken dan de industrie.

Grafiek 84

Een economie die de natuurlijke hulpbronnen doelmatiger aanwendt

(verloop van de productiviteit van de hulpbronnen¹; indexcijfers 2000 = 100)

Bron: Eurostat.

¹ Bbp naar volume gedeeld door het binnenlands materiaalverbruik. Dit verbruik wordt gedefinieerd als de hoeveelheid grondstoffen die op jaarbasis op het grondgebied wordt gewonnen, vermeerderd met de fysieke invoer en verminderd met de uitvoer. Het betreft de grondstoffen biomassa, metaalhoudende en niet-metaalhoudende minerale producten en fossiele energiegrondstoffen.

De energieproductie en -consumptie zijn verantwoordelijk voor 78 % van de uitstoot van broeikasgassen in de EU en vormen dan ook de kern van die ecologische transitie. Deze heeft echter niet alleen met het energiebeleid te maken, maar vereist ook een coördinatie van de maatregelen in verschillende beleidsdomeinen – energie, vervoer, stedenbouw, industrie, innovatie, digitalisering, regelgeving – die traditioneel niet of

nauwelijks met elkaar zijn verweven en waarvan de bevoegdheden zijn verdeeld over de beleidsniveaus, die dossiers soms op uiteenlopende manieren behandelen. Een coherente aanpak en een doeltreffende coördinatie zijn echter onontbeerlijk voor een transitie die voor de samenleving zo goedkoop mogelijk en tegelijkertijd sociaal aanvaardbaar is. Er moet immers worden vermeden dat ondernemingen en particulieren, wegens een gebrek aan coördinatie en een stabiel regelgevend kader, nodeloos weinig opportune investeringen zouden verrichten.

Een energietransitie realiseren die bevoorradingszekerheid biedt

De verbintenissen die in het kader van de energie- en milieutransitie werden aangegaan, zowel op Belgisch¹, Europees als mondiaal niveau, vergen ingrijpende aanpassingen aan de energiemix en hebben dan ook gevolgen voor de werking van de economie en de bevoorradingszekerheid. Om de economische activiteiten te handhaven en te ontwikkelen, is het essentieel de dagelijkse energievoorziening te garanderen, en tegelijkertijd de infrastructuur en apparatuur aan te passen om de energietransitie in de praktijk te kunnen omzetten. Dat geldt in het bijzonder voor elektriciteit.

Door de tijdelijke onbeschikbaarheid van verscheidene kerncentrales was het tijdens het laatste kwartaal van 2018 zeer onzeker of het Belgische elektriciteitsproductiepark tijdens de winterperiode aan de vraag zou kunnen voldoen. De geplande of onverwachte onbeschikbaarheid betrof 3 900 tot 4 900 megawatt (MW), dat is 30 tot 37 % van de niet-intermitterende productiecapaciteit

Een coherent en gecoördineerd beleid is onontbeerlijk voor de ecologische transitie

(kerncentrales, met fossiele brandstoffen aangedreven thermische centrales, warmtekrachtkoppeling, biomassa) die de transportnetbeheerder in principe discretionair kan aansturen om de stabiliteit van het systeem en, derhalve, de bevoorradingszekerheid veilig te stellen. Tegelijkertijd waren de hernieuwbare energiebronnen (ongerekend pompcentrales) goed voor amper 19,2 % van de nettoproductie, terwijl hun geïnstalleerde vermogen ongeveer 36 % uitmaakt van de totale in 2017 geïnstalleerde capaciteit.

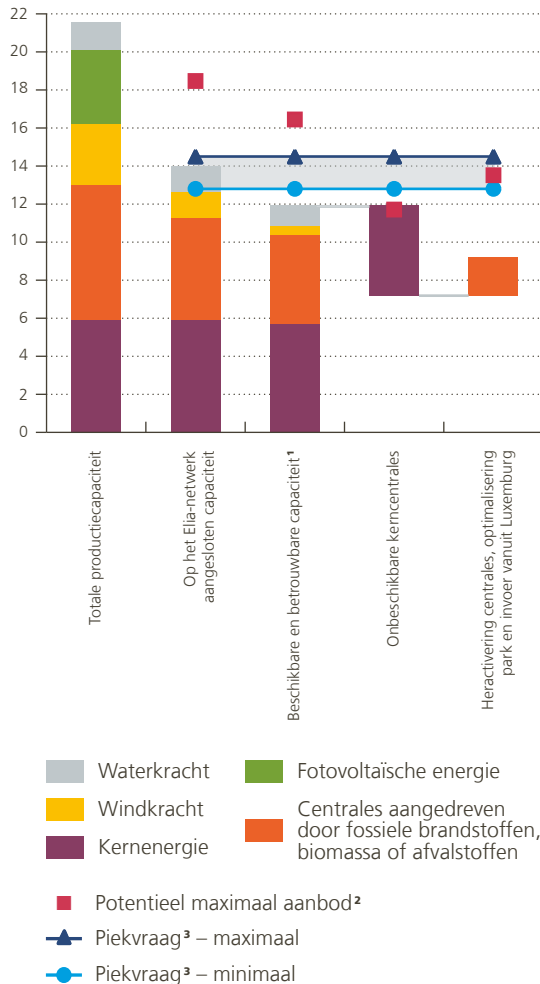
¹ Met name de verbintenis om de kerncentrales tussen 2022 en 2025 te sluiten, die door de gewesten en de federale regering werd bevestigd in het Interfederaal energiepact.

Grafiek 85

Mogelijke elektriciteitsvoorziening naargelang van de onbeschikbaarheid van productie-eenheden in België

(capaciteit in GW, 2018)

Bronnen: DG Energie, Elia.

1 Rekening houdend met de belastingsfactor en de beschikbaarheid; ongerekend op de distributienetten aangesloten producenten.

2 Resterende binnenlandse productiecapaciteit nadat de opeenvolgende onbeschikbaarheden in aanmerking worden genomen, vermeerderd met de maximale invoercapaciteit.

3 Ramingen van Elia voor de winterperiode 2018-2019.

Om die onzekerheid tegen te gaan, werden diverse maatregelen genomen. Zo werden stilgelegde gascentrales opnieuw in gebruik genomen en werden de werking van het productiepark en de verbinding met het Luxemburgse netwerk verbeterd. De netto-invoer beliep in 2018 ongeveer 17,4 TWh, dat is ruim 2,5 keer zo veel als de twee voorgaande jaren,

maar vergelijkbaar met het volume tijdens de vorige bevoorradingscrisis, in 2014-2015. Of de maximale invoercapaciteit van 4 500 MW inzetbaar is, hangt echter af van de in de buurlanden beschikbare productie- en transportmarges, maar ook van hun eigen interne vraag, die varieert naargelang van de weersomstandigheden.

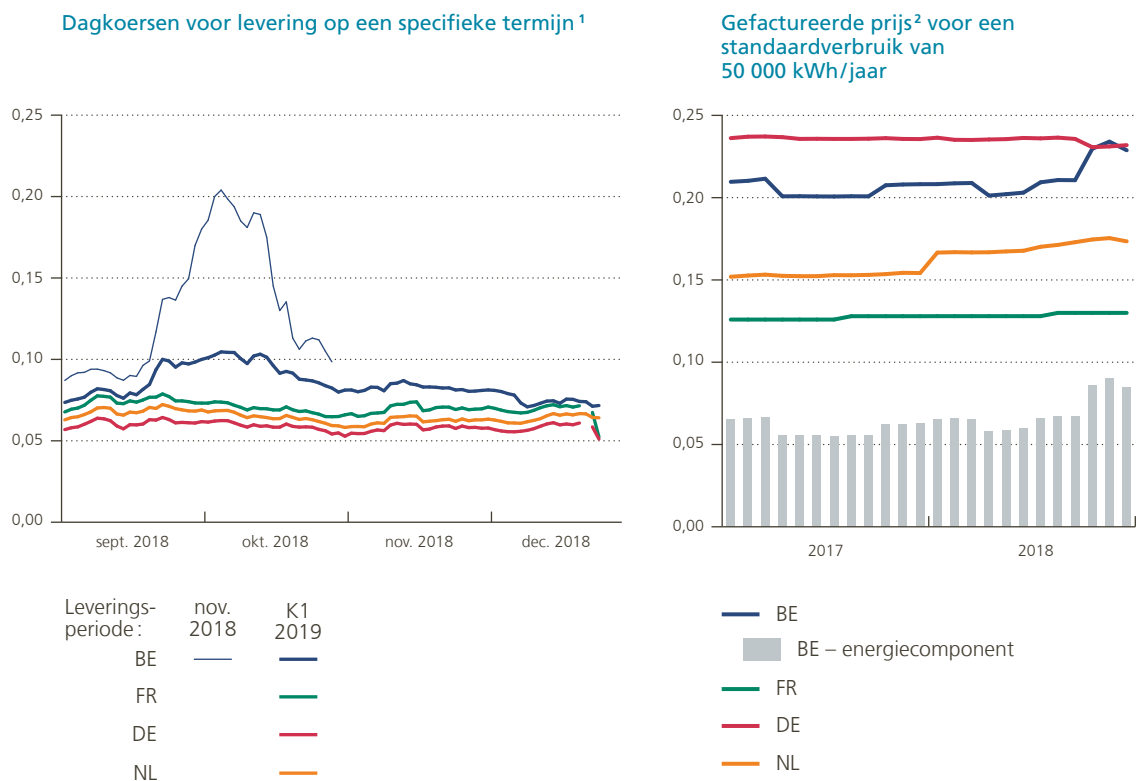
Tijdelijke onderbrekingen in de elektriciteitsvoorziening zouden nefast zijn voor zowel het comfort van de burgers als de economische bedrijvigheid. Afgezien van de kosten door het productieverlies en het herstarten van de installaties, is de perceptie van een verslechtering van de bevoorradingszekerheid op lange termijn nadelig voor de reputatie van België en zijn aantrekkingskracht voor buitenlandse investeerders. Zelfs als de bevoorrading niet wordt onderbroken, tast alleen al het risico ervan het concurrentievermogen van sommige ondernemingen aan, door de spanningen die een dergelijke situatie teweegbrengt op de groothandelmarkten voor elektriciteit. Zo waren de prijzen voor de levering op uiteenlopende termijnen tijdens de winterperiode 2018-2019 in België, tijdens de laatste vier maanden van 2018 aanzienlijk hoger dan in de buurlanden, tegen een algemene achtergrond van stijgende prijzen in Europa. Als die prijsverschillen lang aanhouden, zullen de ondernemingen, met name in sommige industrietakken, het hoofd moeten bieden aan de prijsstijging van een essentiële input. Op termijn zullen die stijgingen ook een indirecte impact hebben op de lonen, via hun koppeling aan de consumptieprijs- en de gezondheidsindex.

Op het vlak van elektriciteitsbevoorrading beschikt de overheid over uiteenlopende mogelijkheden om in te grijpen naargelang de activiteiten gereguleerd (transport en distributie) of aan concurrentie onderhevig zijn (productie en levering). Voor de gereguleerde activiteiten bepalen de regulatoren de voorwaarden en prijzen voor de toegang tot de netwerken, waarbij ze een evenwicht trachten te bewaren tussen de kosten en de efficiëntie van de infrastructuur. Voor de aan concurrentie onderhevige activiteiten moet een regelgevend kader worden opgezet dat voldoende stimulerend werkt om te gelegener tijd en in overeenstemming met de toekomstige behoeften flexibele productiemiddelen aan te trekken op de markt, ook tijdens de overgangperiode. De leveranciers en de producenten moeten daartoe kunnen steunen op een stabiel en voorspelbaar regelgevend kader, dat op een gecoördineerde wijze wordt uitgewerkt en toegepast door de beleidsniveaus.

Grafiek 86

De ontwikkelingen van de elektriciteitsprijzen op de groothandelsmarkten en van de aan professionele klanten gefactureerde prijzen verschillen van die in de buurlanden

(in €/kWh)

Bronnen: CREG, European Energy Exchange, ICE Exend.

1 Dagelijkse basislastkoersen voor de levering van elektriciteit in november 2018 en tijdens het eerste kwartaal van 2019.

2 Gewogen gemiddelde van de prijzen van het standaardaanbod van de standaardleverancier in een bepaalde leveringszone, het beste aanbod in diezelfde zone en een concurrerend aanbod van de tweede leverancier op de markt.

De reeds beschreven noodoplossingen om het hoofd te bieden aan het risico op een onderbreking in de elektriciteitsvoorziening volstaan niet om een toereikende voorziening tot stand te brengen in overeenstemming met de langetermijndoelstellingen van de kernuitstap tussen 2022 en 2025 en de transitie naar een koolstofarmere economie. De aanpassing en de modernisering van het productiepark mogen geen aanzienlijke vertragingen meer oplopen, rekening houdend met de tijd die nodig is voor de besluitvorming over de investering in en de installatie en ingebruikname van de systemen. Dat geldt ook voor de transport- en distributie-infrastructuur, die moet worden versterkt om nieuwe toepassingen en nieuwe, meer gedecentraliseerde configuraties van elektriciteitsproductie mogelijk te maken.

Een ambitieus mobiliteitsbeleid voeren

Het mobiliteitsvraagstuk staat centraal in de transitie naar een koolstofarme economie. De mobiliteitsproblemen van België remmen momenteel echter ook de economische bedrijvigheid af. Door de verzadiging van het openbaar vervoer en/of de congestie van het wegennet raken werkenden moeilijk op hun werkplek. Dat congestieprobleem treft ook de weggebruikers die actief zijn in het goederentransport en tast bijgevolg de

De congestie tast de aantrekkingskracht van België aan en is een bron van negatieve externaliteiten

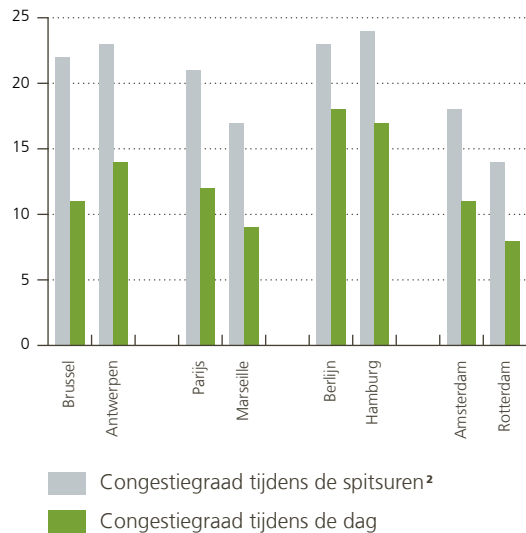

Grafiek 87

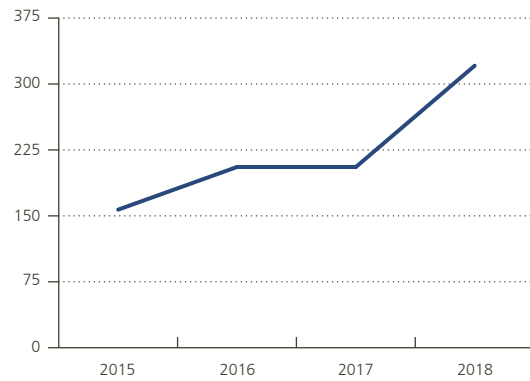
Een steeds verzadigder wegennet

Congestiegraad

(uren waarop er congestie¹ is, in %)

Frequentie van files

— Aantal uren per jaar dat er tussen 10 en 15 uur méér dan 100 km file staat op de Belgische autosnelwegen³

Bronnen: INRIX, Touring.

1 Volgens INRIX is er congestie wanneer de snelheid 65% lager ligt dan bij vlot verkeer.

2 Lokaal bepaalde spitsuren.

3 Touring meet de filelengtes op de autosnelwegen wanneer de geregistreerde snelheid lager is dan 50 km/u.

aantrekkingskracht van België als logistieke hub aan, ondanks de centrale ligging van ons land in Europa en de belangrijke ontwikkelingstroeven waarover het beschikt dankzij de haven- en luchthaveninfrastructuur.

De toename van het wegtransport leidt vooral tot congestie rond de grote stadscentra en in de gebieden met economische bedrijvigheid. Volgens de INRIX-indicator van de congestie tijdens de spitsuren, die vooral de

woon-werkverplaatsingen beïnvloedt, staan Brussel en Antwerpen respectievelijk op de zevende en negende plaats van de grote Europese steden met de meeste files, ver vóór Lyon of Stockholm die nochtans ongeveer evenveel inwoners tellen. Wat de congestie overdag betreft, die vooral een impact heeft op de logistieke activiteiten, is Antwerpen vaker overbelast dan Brussel of Parijs. In de buurlanden is het probleem alleen in de grote Duitse steden nog groter. De gevolgen van de files reiken echter verder dan de stedelijke gebieden. Zo neemt het aantal over het jaar gecumuleerde uren dat er op het Belgische autosnelwegennet meer dan 100 km file staat (met snelheden lager dan 50 km/u) van jaar tot jaar toe. Dat geldt overigens ook tijdens de daluren van de dag: het vrachtvervoer over de weg neemt toe en steeds meer automobilisten en pendelaars verschuiven hun rit naar een tijdstip zonder aanzienlijke congestie.

De verzadiging van het wegennet heeft echter niet alleen een rechtstreekse economische impact. Ze vormt ook een bron van negatieve externaliteiten voor het welzijn van de bevolking (lawaaï, stress door verkeersproblemen) en voor de luchtkwaliteit, met gevolgen voor de volksgezondheid en het milieu. In 2016 ver-tegenwoordigden de emissies door het wegvervoer 28 % van de CO₂-uitstoot in België (of 20 % van de uitstoot van broeikasgassen), 48 % van de NOx-uitstoot en 15 % van de uitstoot van fijnstofdeeltjes met een diameter kleiner dan 2,5 en 10 µm.

De toename van het aantal voertuigen valt gedeeltelijk te verklaren door een gunstig fiscaal klimaat voor het

individuele autoverkeer, via de regeling voor bedrijfswagens (met inbegrip van de wagens die werknemers ter beschikking krijgen als deel van hun loon en die ze voor privédoeleinden mogen gebruiken), die 8 % van het wagenpark uitmaken.

Een geharmoniseerde fiscale behandeling van de verschillende vervoerswijzen zou de toename van het wegvervoer kunnen beperken. In 2017-2018 startte de federale regering met de tenuitvoerlegging van verschillende fiscale maatregelen voor gemotoriseerd verkeer, zoals de harmonisatie van de accijnzen op diesel en benzine, de vermindering van de fiscale aftrekbaarheid voor het gebruik van een tankkaart en de grondige herziening van het fiscaal stelsel voor bedrijfswagens. Om te beginnen, biedt de invoering, op 1 januari 2018, van de mobiliteitsvergoeding of 'cash for cars' werknemers de mogelijkheid af te zien van een bedrijfswagen (en de bijbehorende voordelen) en als compensatie een geldbedrag te ontvangen om hun verschillende – private en/of professionele – trajecten te financieren. Daarnaast kunnen werknemers een mobiliteitsbudget – dat overeenstemt met de totale kosten op jaarbasis die de werkgever draagt voor de financiering van een bedrijfswagen en de daaraan verbonden kosten (brandstof, verzekering, onderhoud, belastingen, enz.) – besteden aan een milieuvriendelijke bedrijfswagen en/of alternatieve en duurzame vervoerswijzen, met het recht op contante betaling van het saldo van het niet-bestede budget.

De fiscale behandeling van de vervoerswijzen harmoniseren om de congestie te beperken

Het Nationaal pact voor strategische investeringen

In het licht van de uitdagingen waaraan de Belgische economie het hoofd moet bieden, zijn de investeringen in het algemeen, met inbegrip van de overheidsinvesteringen, een van de hefboomen die het economische potentieel moeten kunnen versterken. In de afgelopen 20 jaar werden de Belgische overheidsinvesteringen teruggeschroefd. Ze beliepen in 2017 nog slechts 2,2 % bbp, dat is aanzienlijk minder dan de overheidsinvesteringsgraad in Scandinavië (4,4 %), Frankrijk of Nederland (allebei 3,4 %). Derhalve heeft België een achterstand opgelopen die zichtbare gevolgen heeft voor de toestand van de infrastructuur, met name van de overheidsinfrastructuur.

Algemeen beschouwd, draagt de beschikbaarheid van een performante infrastructuur bij tot het welzijn van de bevolking en het concurrentievermogen van de ondernemingen. Omgekeerd hebben tekortkomingen of een congestie ervan een negatieve impact op het verloop van de bedrijvigheid en de economische aantrekkingskracht van het land. De gebruikers in België hebben, net als in Duitsland,

Kwaliteitsindicatoren van de infrastructuren

(scores tussen 0 en 10, waarbij 10 overeenstemt met de beste score, gemiddelden per subperiode)

	Basisinfrastructuur	Energie	ICT-infrastructuur	Transport- en handelsinfrastructuur
	Onderhoud en ontwikkeling correct gepland en gefinancierd ¹	Kwaliteit van de infrastructuur geschikt en efficiënt ¹	Aan de behoeften van de ondernemingen is voldaan ¹	Havens, spoorwegen, wegen en ICT ²
	2005-2008			2007-2010
België	6,1	7,3	8,3	8,0
Frankrijk	7,9	8,5	8,2	7,8
Nederland	6,6	8,0	8,7	8,5
Duitsland	7,4	8,1	8,8	8,5
EU	5,5	6,5	7,7	6,6
	2015-2018			2016-2018
België	5,4	6,2	7,9	8,0
Frankrijk	7,7	8,5	8,2	8,0
Nederland	8,8	9,0	9,2	8,5
Duitsland	6,4	7,1	7,1	8,8
EU	6,1	7,1	8,0	7,0

Bronnen: Wereldbank, IMD.

1 Waardering door hogere kaderleden, op basis van de IMD-enquête.

2 Waardering door professionals van de logistieke sector, op basis van de enquête van de Wereldbank.

evenwel steeds minder waardering voor de infrastructuur, in tegenstelling tot in Frankrijk en Nederland. Dat geldt in het bijzonder voor netwerkinfrastructuren zoals energie en telecommunicatie. De waardering van de infrastructuur voor diensten in verband met commerciële logistiek blijft in België op peil, met name dankzij de kwaliteit van de Belgische haven- en luchthaveninfrastructuur. In de buurlanden neemt die waardering echter toe, aangezien de gebruikers van mening zijn dat de infrastructuurnetwerken er werden versterkt.

Gelet op die ontwikkelingen heeft de eerste minister een strategisch comité opgericht, dat bestaat uit zes personen uit de economische wereld, om de basis te leggen voor een Nationaal pact voor strategische investeringen. Dat comité moest de investeringsprioriteiten – voor de overheid of de private sector – vastleggen die de fundamenteën van de economie kunnen versterken en de innovatie en de werkgelegenheid kunnen bevorderen, en zo tegen 2030 moeten leiden tot een duurzame en inclusieve groei. Die aanpak past in de verlenging van het Investeringsplan voor Europa.

Op die basis heeft het comité in september 2018 zijn verslag bezorgd aan de eerste minister en aan de ministers-presidenten van de gemeenschappen en gewesten. Daarin werden zes investeringsdomeinen vastgelegd: digitale transitie, cybersecurity, onderwijs, gezondheidszorg, energietransitie en mobiliteit. Voor elk van die domeinen werden concrete projecten voorgesteld op basis van de ervaring van verscheidene spelers op het terrein. Daarbij zullen tot 2030 € 144 miljard à € 155 miljard aan investeringen en werkingsuitgaven nodig zijn om er rechtstreeks de efficiëntie van te ondersteunen (zoals het onderhoud van de infrastructuur en de versterking van het menselijk kapitaal in het digitale domein). Daarvan zou de overheid ongeveer 45 % voor haar rekening nemen.

Daarnaast werden vier transversale omgevingsfactoren genoemd die de investeringen bevorderen en die gedeeltelijk onder de verantwoordelijkheid van de overheid vallen. Ze hebben betrekking op: een efficiënter en voorspelbaar regelgevend en juridisch kader inzake vergunningen en beroepsmogelijkheden; een beter vermogen om kapitaal vrij te maken dat beschikbaar is bij de overheid, maar ook bij private investeerders en Europese instellingen; de weldoordachte aanwending van publiek-private samenwerkingen, gebaseerd op een versterkt beheer van investeringsprojecten; en tot slot een begrotingsstrategie en Europese regels die overheidsinvesteringen stimuleren. Over die kwesties werden ook concrete aanbevelingen geformuleerd. Zowel voor de investeringsdomeinen als voor de transversale omgevingsfactoren wijst het strategisch comité in zijn verslag vooral op de nood aan uitwisseling en coördinatie tussen de verschillende beleidsniveaus.

Het verslag over het Nationaal pact voor strategische investeringen is in dit stadium niet bindend voor de federale regering en de deelstaten. Het is echter een geschikte referentie voor de concrete verwezenlijking van een gecoördineerde strategie voor overheidsinvesteringen in België.

Ook andere financiële prikkels kunnen de vraag naar wegvervoer helpen spreiden in de tijd, zoals aan het congestieniveau aangepaste tolheffingen, ook in de steden. Dat beheer van de transportvraag kan niet alleen de kosten als gevolg van de congestie zelf helpen verlagen, maar kan ook een financieringsbron vormen voor de transportinfrastructuur en -diensten. Aan gebruikerszijde kan de vraag naar woon-werkverkeer worden afgevlakt door middel van flexibele werktijdregelingen en telewerk, of door de afstand ervan in te korten met behulp van satellietkantoren of coworkingruimtes. In 2017 maakte niet minder dan 23 % van de werknemers gebruik van telewerkformules, dat is een stijging met ongeveer een derde in vier jaar tijd. Door realtimegegevens over het reisverkeer te gebruiken, kan de efficiëntie van de vervoerssystemen worden verbeterd. De centralisatie van die informatie zou het, afgezien van de positieve invloed op alle gebruikers, mogelijk maken de goederenstromen naar gemeenschappelijke bestemmingen te bundelen en de intermodaliteit te ontwikkelen.

Meer in het algemeen is het wenselijk de transportvraag te richten op alternatieve en aanvullende vervoermethodes en de druk op de bestaande infrastructuur te verlagen, vooral tijdens de spitsuren, door het openbaar vervoer en de zachte mobiliteit aan te moedigen. Dat vergt evenwel voldoende aangepaste en degelijke infrastructuur. Voor het

goederenvervoer moet worden gewerkt aan een betere aansluiting van het spoorwegnet op de havens en de activiteitszones, en moeten de waterwegen worden aangepast aan grotere vaartuigen. Voor het personenvervoer is bijvoorbeeld meer parkeergelegenheid in de nabijheid van de stations of de aanleg van fietspaden nodig. Tussen 2000 en 2013 verdubbelde het totale aantal reizigers op de drie gewestelijke openbaarvervoernetten, maar sindsdien neemt het niet meer toe. Er moet worden vermeden dat de congestieproblemen verschuiven van het ene vervoermiddel naar het andere. Daarentegen moet zo mogelijk veeleer worden geanticipeerd op investeringen in het openbaar vervoer om deze ontwikkeling te ondersteunen en te bestendigen door de aantrekkingskracht, de betrouwbaarheid en de stiptheid ervan te behouden of te verbeteren. Meer in het algemeen zijn ook het urbanisatiebeleid en de keuze van de woonplaats of de vestiging van nieuwe activiteitszones nauw aan dat mobiliteitsvraagstuk verbonden.

Het congestieprobleem van de transportinfrastructuur beklemtoont de geringe geografische mobiliteit van de arbeidskrachten. Met uitzondering van de inwoners van Vlaams- en Waals-Brabant, die vaker naar Brussel pendelen, zijn de pendelstromen naar een andere provincie zeer beperkt en zelfs nagenoeg onbestaande tussen Vlaanderen en Wallonië.

Tabel 18

Weinig arbeidskrachten werken buiten de provincie waar ze wonen

(in % van de werkenden van de provincie waar ze wonen, 2017)

		Provincie waar de werkenden wonen										
		W-VLA	ANTW	LIM	O-VLA	VL-BRA	BRU	W-BRA	HENEG	NAM	LUIK	LUX
Provincie van de werkplek	W-VLA	89	0	0	4	0	0	0	1	0	0	0
	ANTW	0	87	5	6	7	1	0	0	0	0	0
	LIM	0	2	80	0	2	0	1	0	0	1	0
	O-VLA	6	3	1	77	2	1	0	1	0	0	0
	VL-BRA	1	3	5	4	61	8	6	1	1	0	0
	BRU	2	3	2	7	25	82	28	8	8	3	1
	W-BRA	0	0	0	0	1	4	54	5	8	1	0
	HENEG	1	0	0	0	0	2	5	75	8	0	0
	NAM	0	0	0	0	0	0	3	4	67	4	6
	LUIK	0	0	1	0	0	0	1	1	2	84	3
	LUX	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	62
	Buitenland	1	2	7	1	1	1	1	3	1	4	27

Bron: Eurostat (EAK, microgegevens).

Die geringe geografische mobiliteit komt tot uiting in aanzienlijke verschillen in werkloosheidsgraad tussen provincies, inclusief aangrenzende provincies. Ondanks de opeenvolgende aanpassingen aan de werkloosheidsreglementering om de activering te ondersteunen (definitie van passend werk, degressieve uitkeringen, betere begeleiding van jongeren en 50-plussers) en de samenwerkingsovereenkomsten tussen de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, blijft de geografische mobiliteit van de werkzoekenden onvoldoende.

Ook de taalbarrière remt de mobiliteit tussen de gewesten af. De kosten van de afstand tussen de woonplaats en de werkplek lopen overigens verder op door het gebrek aan financiële stimuli om te werken, met name voor de laagbetaalden en de laaggeschoolden. Gezien de relatief hoge vervangingsratio bij werkloosheid, lijken de aangeboden loonniveaus niet aantrekkelijk genoeg om de aan dat reisverkeer verbonden kosten te compenseren.

5.6 Het algemene welzijn van de bevolking verhogen

De polarisatie van de samenleving als gevolg van de bovenvermelde veranderingen toont aan dat de economische groei inclusief moet zijn, om niet alleen bij te dragen aan de welvaartscreatie maar ook aan het welzijn van de hele bevolking.

De door het Federaal Planbureau (FPB) uitgewerkte samengestelde indicator voor het gemiddelde welzijn¹ 'Hier en nu' geeft de vastgestelde variaties in het welzijn van de Belgen zo goed mogelijk weer. Die synthetische indicator combineert het verloop van zes indicatoren, namelijk de gezondheidstoestand (weging van 40 % in de samengestelde indicator), materiële ontbering (19 %), sociale ondersteuning (15 %), arbeidsongeschiktheid (13 %), voortijdig schoolverlaten (9 %) en werkloosheid (4 %)².

Deze synthetische indicator, die vanaf 2005 opwaarts gericht was, verslechterde aanzienlijk na het uitbreken van de economische en financiële crisis en daalde tot een laagtepunt in 2011. Sinds 2015 nam het welzijn van de Belgen evenwel opnieuw toe tot het in 2017 nagenoeg het niveau van 2005 bereikte. Het welzijnsverloop tussen 2008 en 2011 hangt sterk samen met de verslechtering van de algemene gezondheidstoestand van de

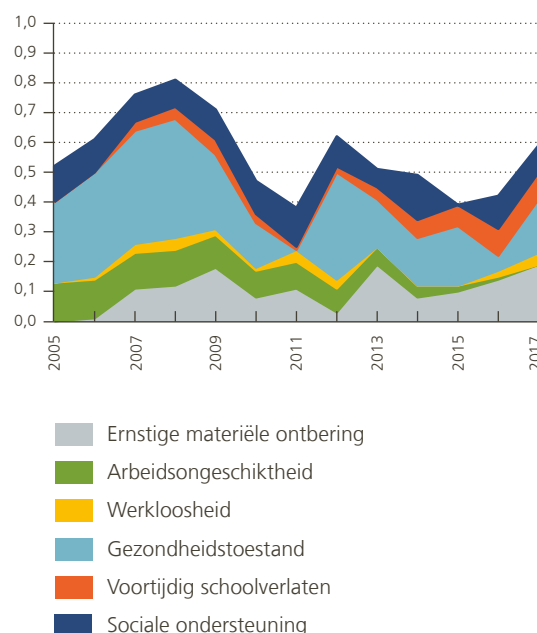
De indicator van het welzijn van de Belgen heeft nagenoeg opnieuw het niveau van vóór de crisis bereikt

bevolking tijdens die periode, waarvoor de indicator in dat laatstvermelde jaar zijn minimumwaarde bereikte. Die achteruitgang van de gezondheidsindicator gedurende de economische crisis bevestigt de resultaten van de laatste nationale gezondheidsenquête in België, die met name de aandacht vestigt op geestelijke gezondheidsproblemen. Dit vraagstuk wordt in

Grafiek 88

Het welzijn¹ stijgt, maar blijft lager dan vóór de crisis

(schaal van 0 tot 1)

Bron: FPB.

¹ Het niveau 0 stemt overeen met een situatie waarin de zes indicatoren gelijktijdig op hun minimumpeil over de periode 2005-2017 zouden liggen, terwijl 1 betekent dat ze alle gelijktijdig hun maximum over die periode zouden bereiken.

¹ Welzijn zoals het tot uiting komt in de antwoorden op de vraag 'Alles in acht genomen, hoe tevreden bent u met uw leven?' uit de EU-SILC-enquête van 2013 (zie Kader 9 voor een samenvatting van het verloop van de aanvullende indicatoren naast het bbp).

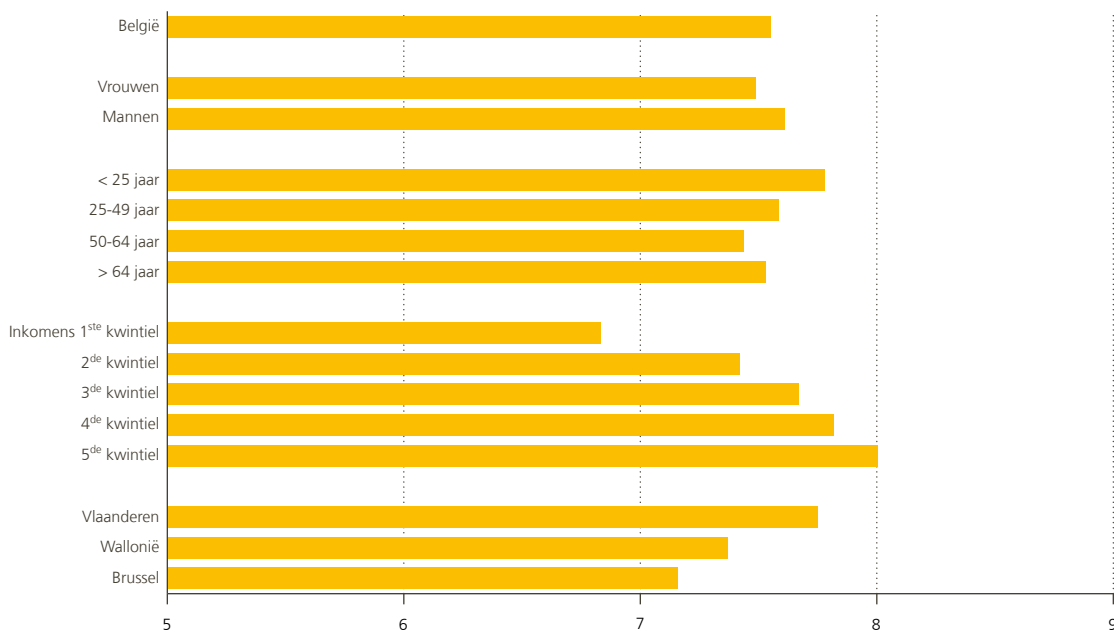
² Deze zes indicatoren worden zodanig in de samengestelde welzijnsindicator opgenomen dat een stijging van die indicatoren tot een toename van het algemene welzijn leidt.

Grafiek 89

Een ongelijke tevredenheid met het leven naar bevolkingsgroep

(schaal van 0 tot 10, 2013)¹

Bron: FPB.

¹ De tevredenheid met het leven wordt gemeten aan de hand van de vraag: 'Alles in acht genomen, hoe tevreden bent u met uw leven?' De antwoorden op die vraag variëren binnen een schaal van 0 (uiterst ontevreden) tot 10 (uiterst tevreden).

België belangrijk geacht en heeft erkende economische gevolgen, die verder gaan dan het welzijn van de bevolking: de OESO raamt de daaraan verbonden directe (gezondheidszorg) en indirecte kosten (werkloosheid, afwezigheid op het werk, productiviteitsverlies, enz.) in 2015 op ongeveer 5,1% bpb in België, tegen 4,1% in de EU. Via investeringen in preventie van ziekten kunnen derhalve twee doelstellingen worden gerealiseerd, namelijk welzijn en economische groei.

Behalve voor de gezondheidstoestand verbeterde de welzijnsindicator tijdens de afgelopen jaren ook voor alle andere dimensies, met uitzondering van de arbeidsongeschiktheid. Dat algemene welzijnsverloop verhult evenwel een sterke heterogeniteit tussen verschillende bevolkingsgroepen. De beoordeling van het welzijn op het vlak van tevredenheid met het leven verschilt nauwelijks naar geslacht, maar dat geldt niet voor andere groepen. Zo zijn jongeren (16-24-jarigen) gemiddeld meer tevreden met hun leven dan ouderen, in het bijzonder 50-64-jarigen. Daarnaast neemt de tevredenheid toe met het inkomensniveau, ook al

is het inkomen geen doorslaggevende determinant van het welzijn. De tevredenheid verschilt ook naar gewest: ze is het grootst bij de Vlamingen en het kleinst bij de Brusselaars.

Op basis van die vaststelling heeft het FPB specifieke determinanten van het welzijn bepaald voor verschillende bevolkingsgroepen: voor vrouwen en mannen, voor vier leeftijdscategorieën (16-24-jarigen, 25-49-jarigen, 50-64-jarigen en 64-plussers), voor vijf inkomenscategorieën (kwintielen) en volgens het gewest waar de betrokkenen wonen.

Voor alle groepen blijft de gezondheid de belangrijkste welzijnsdeterminant. Het welzijn van mannen wordt evenwel sterker beïnvloed door hun statuut op de arbeidsmarkt, vooral wanneer ze werkzoekend zijn. Daartegenover tast het gebrek aan een diploma het welzijn van vrouwen aan, maar niet dat van mannen. Het welzijn van jongeren (16-24-jarigen) hangt dan weer voornamelijk af van het niveau van sociale ondersteuning waarop ze kunnen rekenen, hun inschakeling op de arbeidsmarkt (werkloosheid

of arbeidsongeschiktheid) en hun scholingsniveau. Voor de 25- tot 64-jarigen zijn het daarentegen de variabelen in verband met de levensstandaard (inkomen, materiële ontbering) die het welzijn beïnvloeden. Het gebrek aan een diploma beïnvloedt ook het welzijn in de eerste twee inkomenskwintielen. Om iemands levensstandaard te meten, moet veeleer rekening worden gehouden met de mate van materiële ontbering en derhalve de vraag of de betrokkene zich

al dan niet een behoorlijke levensstijl kan permitteren, dan met zijn inkomensniveau. Voorts worden enkele gewestelijke verschillen vastgesteld: gezondheid is belangrijker voor het welzijn van de Vlamingen en de Walen dan voor dat van de Brusselaars, die gevoeliger zijn voor variabelen in verband met de levensstandaard. Bovendien zijn het statuut op de arbeidsmarkt en het scholingsniveau sleutelfactoren voor het welzijn in Wallonië.

KADER 9

Verloop van de aanvullende indicatoren naast het bbp

In het kader van de wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen, publiceren het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) jaarlijks een verslag over de aanvullende indicatoren naast het bbp die verband houden met de diverse welzijnsgebonden thema's. Ingevolge de bepalingen van de wet wordt daarvan in het jaarverslag van de Bank een samenvatting gepubliceerd.

In dat verslag onderzocht het FPB 'de levenskwaliteit, de menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie' aan de hand van 67 indicatoren, die werden ingedeeld in drie dimensies die gebaseerd zijn op de definitie van een duurzame ontwikkeling: 'Hier en nu', 'Later' en 'Elders'. Indien mogelijk, werden de indicatoren uitgesplitst naar relevante bevolkingsgroepen. Het in februari 2016 verschenen verslag van het INR en het FPB bevat een gedetailleerde beschrijving van de methodes voor de selectie van de thema's en de indicatoren.

In het verslag 2019 van het INR en het FPB werd rekening gehouden met de opmerkingen van de gebruikers en van de Kamer, en werden om methodologische redenen enkele aanpassingen aangebracht aan de lijst van indicatoren, waarbij relevantere maatstaven werden gezocht voor het opmaken van de samengestelde indicator, op basis van jaarlijks beschikbare indicatoren. Voortaan is de toelichting van de indicatoren opgebouwd rond de tegen 2030 te bereiken 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (sustainable development goals – SDG's) van de Verenigde Naties (VN). Volgens het programma voor duurzame ontwikkeling dat die doelstellingen uitwerkt, is het essentieel om 'economische groei, sociale inclusie en milieubescherming met elkaar in overeenstemming te brengen door de hulpbronnen van de planeet geïntegreerd en duurzaam te beheren'. De facto zijn die SDG's consistent met de benadering van het FPB.

Verloop van de indicatoren

De dimensie 'Hier en nu' spitst zich toe op het verloop van het welzijn van de bevolking en de ontwikkeling van de samenleving in België sinds 1990. Deze dimensie is vervat in 41 indicatoren inzake armoede, waardig werk, ongelijkheid, gezondheid, onderwijs, steden en justitie. Voor de respectieve SDG's kan geen systematische tendens worden afgeleid:

- het onderwijs (SDG 4), de gendergelijkheid (SDG 5) en de vrede en de justitie (SDG 16) laten een gunstig verloop optekenen, dat wil zeggen dat ze dichterbij hun doelstelling komen;
- de armoede (SDG 1) ontwikkelt zich daarentegen ongunstig;
- met betrekking tot de gezondheid (SDG 3) geven de drie indicatoren voor de levensverwachting, de sterfgevallen door chronische aandoeningen en de sterfte door verkeersongevallen een gunstig verloop te zien, terwijl de subjectieve indicatoren voor de perceptie van de gezondheidstoestand op een verslechtering wijzen;
- uit de indicatoren met betrekking tot waardig werk (SDG 8), de ongelijkheid (SDG 10) en de steden (SDG 11) kunnen geen tendensen worden afgeleid.

Voor 28 indicatoren is een vergelijking mogelijk met de EU, of bij ontstentenis, met de drie buurlanden. Voor 17 ervan is die vergelijking gunstig voor België.

De dimensie 'Later' omvat 32 indicatoren en is toegespitst op het vermogen van de toekomstige generaties om dat welzijn te handhaven en te ontwikkelen. Die indicatoren vloeien voornamelijk voort uit de milieugebonden SDG's in verband met voeding (SDG 2), gezondheid (SDG 3), onderwijs (SDG 4), water (SDG 6), energie (SDG 7), infrastructuur (SDG 9), consumptie- en productiewijzen (SDG 12), klimaat (SDG 13), het leven in het water en op het land (SDG's 14 en 15) en de middelen om het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling te bewerkstelligen (SDG 17).

De meeste daarvan komen dichterbij hun doelstelling, op de volgende opmerkelijke uitzonderingen na:

- de levensverwachting in goede gezondheid (SDG 3) gaat er niet meer op vooruit (in tegenstelling tot de levensverwachting bij de geboorte);
- en de populatie weidevogels (een van de zeldzame indicatoren inzake biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar is) wijkt steeds verder van haar doelstelling af.

Uit een internationale vergelijking blijkt dat 12 van de 23 vergelijkbare indicatoren wijzen op een gunstigere toestand in België, vooral dankzij de sociale indicatoren. De milieu-indicatoren zijn in België minder gunstig dan in de rest van Europa.

De dimensie 'Elders' weerspiegelt de impact van België op de rest van de wereld, namelijk op het vermogen van de andere landen om zich te ontwikkelen en op het welzijn van hun bevolking. De desbetreffende indicatoren ontwikkelen zich gunstig inzake verbruik van natuurlijke hulpbronnen, namelijk energie (SDG 7) en grondstoffen (SDG 12), en inzake uitstoot van broeikasgassen (SDG 13). De indicator met betrekking tot de officiële ontwikkelingshulp (SDG 17) vertoont daarentegen een ongunstig verloop.

De internationale vergelijking van die indicatoren is voor België gunstig inzake het binnenlandse materiaalverbruik en de officiële ontwikkelingshulp. Dat geldt niet voor de indicatoren inzake primair energieverbruik en uitstoot van broeikasgassen.

Uitsplitsing van de indicatoren

Van de 67 geselecteerde indicatoren kunnen er 31 worden uitgesplitst per bevolkingsgroep, op basis van geslacht, inkomensniveau, scholingsniveau of leeftijd:

- de opsplitsing naar geslacht (28 indicatoren) toont aan dat veel verschillen afnemen, maar er toch enkele grote discrepanties blijven bestaan ten nadele van de vrouwen. Dat zijn onder meer het

risico van armoede of sociale uitsluiting, de zeer lage arbeidsintensiteit, de gezondheidsinschatting, depressie, vrije tijd en het veiligheidsgevoel in openbare ruimtes;

- volgens de opsplitsing naar inkomensniveau (15 indicatoren) blijkt de toestand gunstiger voor de hoogste inkomenscategorieën, wat weinig verwonderlijk is;
- naar scholingsniveau (12 indicatoren) zijn de omstandigheden gunstiger voor personen met een hoger scholingsniveau en nemen de verschillen doorgaans toe. Wie ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs heeft behaald, is bijzonder benadeeld en heeft over het algemeen een zeer grote achterstand op de anderen (die ten minste een diploma hoger secundair onderwijs hebben behaald);
- voor de leeftijd (12 indicatoren) zijn er uiteenlopende ontwikkelingen te zien die op termijn gevolgen kunnen hebben voor het welzijn van bepaalde groepen en voor de ontwikkeling van de samenleving. Zo kan langdurige arbeidsongeschiktheid bij de 25-64-jarigen de economische bedrijvigheid beïnvloeden. Daarnaast is de verbetering van de levensomstandigheden van de 65-plussers weliswaar positief, maar staat ze in contrast met de moeilijkere omstandigheden voor de jongeren, wat de solidariteit tussen de generaties kan aantasten. Hoewel er leeftijdsgebonden verschillen bestaan (bijvoorbeeld op het vlak van gezondheid, arbeidsongeschiktheid, werkgelegenheidsgraad of werkloosheid), zijn de ontwikkelingen bijna altijd gunstiger voor de oudste categorieën. Naast het verloop van de – voornaamste – indicator gezondheid, moet ook dat van de indicatoren inzake werk en armoede worden nagegaan.

Overeenkomstig zijn opdracht zal het FPB die indicatoren blijven bijwerken, rekening houdend met de ontwikkeling van de kennis en het maatschappelijk debat. In de komende jaren zal het FPB een samengestelde indicator uitwerken voor de welzijnsdimensies 'Later' en 'Elders', alsook een indicator voor de koolstofvoetafdruk, zoals werd toegelicht in het verslag 2018 over de aanvullende indicatoren naast het bbp. Daarnaast zal het FPB erop toezien die aanvullende indicatoren naast het bbp beter af te stemmen op de indicatoren van duurzame ontwikkeling, met name tegen de achtergrond van de follow-up van de SDG's van de VN.